

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Saskia Tärk (sünnikuupäev: 07.08.1991)

1. annan Tallinna Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kiusamise ennetamine ja sotsiaalse pädevuse arendamine I kooliastmes õpetajate hinnangul pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!““ näitel, mille juhendaja on Sirje Piht, säilitamiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu repositooriumis.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas/Haapsalus/Rakveres/Helsingis, _____
(digitaalne) allkiri jakuupäev

TALLINNA ÜLIKOOL
Kasvatusteaduste Instituut
Üldhariduse valdkond

Saskia Tärk

KIUSAMISE ENNETAMINE JA SOTSIAALSE PÄDEVUSE ARENDAMINE I
KOOLIASTMES ÕPETAJATE HINNANGUL PILOOTPROJEKTI „KIUSAMISEST
VABAKS!“ NÄITEL
Magistritöö

Juhendaja: lektor Sirje Piht

Tallinn 2015

Instituut Kasvatusteaduste Instituut		Osakond Üldhariduse valdkond
Töö pealkiri Kiusamise ennetamine ja sotsiaalse pädevuse arendamine I kooliastmes õpetajate hinnangul pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ näitel		
Teadusvaldkond Kasvatusteadused		
Töö liik Magistritöö kasvatusteadustest	Kuu ja aasta Juuni 2015	Lehekülgede arv: 51 Allikad: 69 Lisad: 2
<p>Referaat</p> <p>Inimese elus on kesksel kohal head suhted kaaslasega, teiste inimeste toetus ja tunnustus. Positiivsed tunded ja kasvukeskkond tagavad meile head tingimused sotsiaalseks arenguks. Kui eelpool nimetatud oskuste arengus on puudujääke võib sellest ühel päeval välja kasvada kiusamine. Neid oskusi on hilisemalt väga raske muuta ning seetõttu on varakult sekkumine äärmiselt vajalik. Toetudes eelnevatele uuringutulemustele võib väita, et kiusamine on Eesti koolides laialt levinud ning seega tuleb selle vastu hakata aktiivsemalt võitlema. Üheks meetodiks, kuidas kiusamist ennetada, on kiusamisvastased programmid. Puudub ülevaade, kuidas toetab kiusamise ennetamist Eesti koolides Taani kroonprintsessi poolt algatatud projekt „Kiusamisest vabaks!“. Käesoleva magistritöö kirjutaja eesmärgiks oli välja selgitada pilootkoolide õpetajate arusaamad lastevahelisest kiusamisest, selle ennetamisest ning uurida pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ meetodika tulemuslikkust õpetajate hinnangute põhjal. Samuti koguti õpetajatelt ettepanekuid, kuidas muuta antud projekt kasutajasõbralikumaks. Magistritöö uurimuses osales kokku 25-st pilootkoolist 21 kooli. Antud magistritöö kirjutaja ülesandeks oli anda teoreetiline ülevaade lapse sotsiaalsusest, selle arengust ning arengu toetamisvõimalustest; kiusamisest ja selle ennetamisest, toetudes A. Bandurale, J. Piagetile, L. Vögotškile ning J. Bowlby`le töödele. Töö empiirilises osas viidi läbi avatud küsitlus ning vormistati töö tulemused. Tulemuste analüüsist võib järeldada seda, et kiusamist või ühekordseid kiusamisele iseloomulikke käitumismustreid leidub peaaegu kõigis uuritavates klassides, kuid õpetajatel on soov ja tahe kiusamise vastu võidelda. Uuringu järeldusena võib väita, et „Kiusamisest vabaks!“ meetodika ning materjalid on kiusamise ennetamise õpetaja jaoks muutunud eesmärgipärasemaks ning lihtsamaks. Õpetajad tõid välja praktilist laadi ettepanekuid ja muudatusi, mida on võimalik ellu viia uusi vahendeid välja töötades ja levitades ning koolipersonali koolitades.</p>		
Võtmesõnad: kiusamine, kiusamise ennetamine, sotsiaalne kliima, sotsiaalne õppimine, sotsiaalne pädevus		
Keywords: bullying, preventing bullying, social climate, social learning, social competence.		
Säilitamise koht: Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu		
Töö autor: Saskia Tärk		allkiri:
Kaitsmisele lubatud: Juhendaja: Sirje Piht		allkiri:

Tallinn University

Institute Institute of Educational Sciences		Department General Education	
Title Preventing Bullying and Developing Social Competence in I School Stage According to Teachers' Evaluation Based on the Pilot Project 'Free of Bullying!'			
Science field Educational sciences			
Classification Master's Thesis Educational sciences	Month and year June 2015	Number of pages: 51 Sources: 69 Appendix: 2	
<p>Abstract</p> <p>Good relations with mates, social support and recognition have significant place in each person's life. Positive sensations and growing environment ensure good conditions for social development. Shortcomings in above mentioned skills may eventually evolve into bullying. Those skills are very difficult to be changed later and so early intervention is essential. Referring to foregoing studies it can be stated that bullying in Estonian schools is far-spread and thus it is significant to fight against it more actively. One method to prevent bullying is using different anti-bullying programmes. There is no evidence how much the 'Free of Bullying' project launched by Danish Princess has supported the prevention of bullying in Estonian schools. The purpose of the author of the present thesis was to find out how much the teachers of the pilot schools know about bullying among children and its prevention, as well as to study the efficiency of the methodology of the pilot project 'Free of Bullying' based on the evaluation of the teachers. In addition, suggestions how to alter the project more user-friendly were collected from the teachers. 21 schools out of 25 pilot schools participated in thesis study. The aim of the master thesis author was to give theoretical overview of child's sociality, its development and ways of supporting the development; bullying and its prevention based on works of A. Bandura, J. Piaget, L. Vygotski and J. Bowlby. In the empirical part of the thesis an open survey was carried out and the results were formulated. The analysis of the research findings indicate that bullying or single behaviour patterns characteristic to bullying can be found in almost all studied classes, however, the teachers show willingness to fight against bullying.</p> <p>In conclusion of the study it can be stated that the methodology and materials of 'Free of Bullying' have made the prevention of bullying for teachers easier and more purposeful. The teachers made practical suggestions and alterations which can be implemented by developing and spreading means as well as by training school personnel.</p>			
Keywords: bullying, preventing bullying, social climate, social learning, social competence.			
Storage: Tallinn University Academic Library			
Author: Saskia Tärk		Signature:	
Allowed to defend Supervisor: Sirje Piht		Signature:	

SISUKORD

SISSEJUHATUS	6
1. SOTSIAALSUS NING SOTSIAALSE ARENGU TOETAMISE VÕIMALUSED	9
1.1. Sotsiaalsuse mõiste ja olemus	9
1.2. Sotsiaalsuse areng erinevate teooriate käsitluses	11
1.3. Täiskasvanute ning eakaaslaste roll lapse sotsiaalse pädevuse arengus	12
1.4. Sotsiaalse arengu toetamise meetodid	15
2. KIUSAMINE JA SELLE ENNETAMISE VÕIMALUSED	17
2.1. Kiusamise olemus	17
2.2. Kiusamise osapooled ja liigid	19
2.3. Kiusamise ennetamine	21
2.4. Sotsiaalse kliima seotus kiusamisega	22
2.5. Kiusamise ennetusprogramm „Kiusamisest vabaks!“	24
2.6. Varasemad kiusamisteemalised uuringud	26
3. UURIMISTÖÖ METOODIKA	28
3.1. Uuringu eesmärk	28
3.2. Uurimusmetoodika reliaablus ja valiidsus	28
3.3. Andmekogumismeetod	29
3.4. Valimi moodustamine ja kirjeldus	31
3.5. Andmete analüüs	32
4. UURIMISTULEMUSED	33
5. ARUTELU	47
ALLIKAD	52
Lisa 1. UURIMISINSTRUMENT	
Lisa 2. NÄIDIS VASTATUD KÜSIMUSTIKUST	

SISSEJUHATUS

Noorem kooliiga on üks tähtsamaid aegu lapse vaimses ja füüsilises arengus. Laste väärtuste ja huvide väljakujunemisel on oluline osa last ümbritsevatel täiskasvanutel: nii vanematel kui ka õpetajatel. Selles eas omandatakse nii akadeemilisi teadmisi ja kogemusi kui ka sotsiaalne pädevus ning eakaaslaste ja täiskasvanute eeskujul ka väärtushinnangud ja suhtumine teistesse kaaslastesse.

Kooliteed alustades on lastel kogunenud teatud kompetentsus, kuidas kaaslastega hästi hakkama saada. Selleks kasutavad nad sotsiaalseid oskuseid. Paraku aga ei tule see kõigil õpilastel hästi välja ning selle tagajärjel võib laps või lasterühm omandada koolis kiusatava staatuse. Lastevanematel ja õpetajatel on juba eelkooliealiste laste sotsiaalse arengu toetamisel suur roll. Väga oluline on toetada lapsi suhete loomisel ja säilitamisel ka koolis, sest saadavad kogemused mõjutavad väga suurel määral edasist sotsiaalset arengut. Seetõttu on väga tähtis sekkuda, kui märgatakse puudujääke sotsiaalsetes oskustes või eale mitte vastavat käitumist. (Kikas, 2008, 63–65.) Käesolev magistritöö teoreetiline osa keskendub sellele, kuidas oleks võimalik kiusamist juba varakult ennetada sotsiaalsete oskuste arendamise ning kooli sotsiaalse kliima parandamise kaudu.

Magistritöös tõstatub **probleemiks** küsimus, kuidas toetab koolis loodud õppimiskeskond lastevahelisi suhteid ja hoiab ära kiusamist. Probleemi püstitamisel on tuginetud 2011. aastal vastu võetud „Põhikooli riiklikule õppekavale“, mis näeb ette, et kooli ülesanne on luua õpilasele eakohane, turvaline, positiivselt mõjuv ja arendav õpikeskkond, mis aitab kaasa headele lastevahelistele suhetele (Vabariigi Valitsus, 2011). Siinkohal on aga vastuolu ideaali ning tegelikkuse vahel, sest nii Eestis kui ka välismaal on viidud läbi mitmeid uuringuid, mis tõestavad, et kiusamise probleem on nii koolides kui ka ühiskonnas üleüldiselt jätkuvalt aktuaalne. Näiteks 2009/2010 õppeaastal Eestis läbi viidud „Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring“ ehk Eesti HBSC (*Health Behaviour in School-aged Children study*) uuringu raport viitab, et kaasõpilaste kiusamist on viimase paari kuu jooksul vähemalt ühe korra kogunud 41% vastajatest. Samast uuringus võrreldakse ka Baltimaade koolikiusamist teiste riikidega. Kõige rohkem koolikiusamist

esineb Leedus. Eesti on 11-aastaste vanuserühmas osakaalu poolest teisel kohal, 13-aastaste vanuserühmas kolmandal kohal ning 15-aastaste seas 16.kohal. Kõige vähem koolikiusamist on selle raporti järgi Armeenias ja Rootsis. (Liiv, 2012.) Veel on Eesti koolikiusamist uurinud näiteks Praxise (2012) läbiviidud „Lapse õiguste ja vanemluse monitooring“. Selle uuringu raames läbi viidud laste küsitlemise põhjal on pideva kiusamise ohvriteks end pidanud 7% vastajatest ning lausa 22% vastajatest leiab, et neid on kiusatud mõnel korra. Kõigist vastajatest pea pooled ehk 46% leidsid, et on kiusamist koolis kogunud vähemalt korra. Koolis löömist on kogunud 25% lastest, koguni 12% lastest on löömise tõttu pidanud pöörduma arsti juurde. Need on vaid mõned näited kiusamisteemalistest uuringutest, kuid käesoleva magistritöö teoreetilise osa lõpus on neid uuringuid veelgi, mis tõestavad, et kiusamine on tõsine probleem, millega tuleb tegeleda.

Kiusamise probleemi olulisuse tõttu on Eesti koolid hakanud kiusamise vastu võitlema ning seda ennetama. Sellega seoses on 2013/2014 õppeaastal liitunud Taanis välja töötatud pilootprojektiga „Kiusamisest vabaks!“ (*Free of Bullying*) 25 kooli üle Eesti. Probleemist lähtuvalt on magistritöö kirjutaja **eesmärgiks** välja selgitada õpetajate arusaamad lastevahelisest kiusamisest, selle ennetamisest ning uurida pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ meetodika tulemuslikkust õpetajate hinnangute põhjal. Magistritöö uurimuse üks osa keskendub pilootprojektis osalevate õpetajate ettepanekutele, kuidas Taani projekti „Kiusamisest vabaks!“ muuta Eestis veelgi tõhusamaks ja kasutajasõbralikumaks.

Eesmärgist tulenevalt on kirjutaja **ülesanneteks**:

- anda teoreetiline ülevaade lapse sotsiaalsusest ja sotsiaalsest arengust, tuginedes Bandura sotsiaalse õppimise teooriale, Piaget'i ja Vögotski kognitiivsete arengu teooriatele, Bowlby kiindumusteooriale;
- anda ülevaade kiusamise olemusest tänapäeva koolis;
- viia läbi küsitlus pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ osalenud õpetajate seas, kuivõrd projekt aitas kaasa kiusamise ennetamisele nende hinnangutel ning kuidas projekti täiustada, et tulemuslikkus oleks veelgi parem;
- esitada ja analüüsida uurimistulemusi;
- järeldused esitada ettepanekutena Lastekaitse Liidule.

Töö koosneb kahest osast – teoreetilisest ja uurimuslikust osast. Teoreetilise osa esimeses peatükis antakse ülevaade lapse sotsiaalsusest (sh sotsiaalne pädevus, intelligentsus ja

sotsiaalsed oskused), selle arengust ja arengu toetamisest. Teises peatükis käsitletakse kiusamise olemust, selle ennetamist ning kiusamise ennetamise programmi „Kiusamisest vabaks!“. Uurimuslikus osas on kirjeldatud uurimuse metoodikat ja valimit ning tutvustatakse uurimusetulemusi, esitatakse analüüs ning kokkuvõte. Antud magistritöös on viitamisel järgitud läbivalt APA nõudeid.

Võtmesõnad: kiusamine, kiusamise ennetamine, sotsiaalne kliima, sotsiaalne õppimine, sotsiaalne pädevus.

1. SOTSIAALSUS NING SOTSIAALSE ARENGU TOETAMISE VÕIMALUSED

1.1. Sotsiaalsuse mõiste ja olemus

Järgnevas peatükis antakse ülevaade sotsiaalsuse olulisusest inimese elus, selle arengust ning sotsiaalsete oskuste arendamisest ja sotsiaalsest pädevusest.

Levinud arusaama kohaselt on klassiruumis igapäevaseks fookuseks õppekava ning teatud aine, akadeemilise oskuse omandamine. Vähem tähelepanu pööratakse õpilaste suhetega seonduvale, kuigi need mõjutavad oluliselt koolis valitsevat õhkkonda, heaolu ning toimetulekut. Aronson (2007) kinnitas teaduslikult juba 1972. aastal seda, mida inimesed arvasid kogemuslikult juba ammu: kõik inimesed on oma loomult sotsiaalsed. Sotsiaalsus on kaasasündinud temperamendi üks element, mis mõjutab seda, kui oluliseks peetakse teisi inimesi ja seltskonnaelu tervikuna ning kas kaaslast eelistatakse üksindusele või vastupidi. Sotsiaalsust võib käsitleda kui soovi olla inimeste seas. (Keltikangas-Järvinen, 2013, 30–38.)

Järgnevalt ülevaade sellest, kuidas on läbi aja defineeritud sotsiaalset pädevust ehk sotsiaalset kompetentsi. Sotsiaalne pädevus on arenguline ja seda mõjutavad erinevad aspektid. Nendeks aspektideks võivad olla näiteks keskkond, isiksuseomadused, kognitiivsed võimed – eelkõige tähelepanu, täidesaatvad ja metakognitiivsed protsessid, verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine, sotsiaal-emotsionaalsed protsessid, omandatud sotsiaalsed oskused (Kikas & Toomela, 2015, 121–124). Olles Eestis õpetaja on oluline teada, kuidas Eestis 2011. aastal vastu võetud ning hetkel kehtiv „Põhikooli riiklik õppekava“ kirjeldab sotsiaalset pädevust. „Põhikooli riikliku õppekava“ järgi on sotsiaalne pädevus ehk kompetentsus suutlikkus ennast teostada, toimida teadliku ja vastutustundliku kodanikuna ning toetada ühiskonna demokraatlikku arengut; teada ning järgida ühiskonnas kehtivaid väärtusi ja norme ning erinevate keskkondade reegleid; teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktsepteerida inimeste erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel (Vabariigi Valitsus, 2011). Bierman (2004) defineerib sotsiaalset pädevust kui paindlikkust saada hakkama erinevates sotsiaalsetes keskkondades, sealjuures olles kooskõlas sotsiaalsete normide ja eeskirjadega.

Selleks, et inimene oleks sotsiaalselt pädev ehk kompetentne, on vajalik, et inimesel oleks teatud sotsiaalsed oskused ja oskus neid ka vajalikus olukorras kasutada. Järgnevalt on kirjeldatud erinevate teadlaste arusaamu sotsiaalsetest oskustest. Need oskused näitavad seda, kuidas suudavad lapsed ja täiskasvanud inimesed tulla kaaslasega toime. Eelmainitud oskusi õpitakse kogemuste ja kasvatusel kaudu. Sotsiaalsed oskused hõlmavad rohkelt erinevaid tegevusi: analüüsioskus, suutlikkus mõista inimeste meeleolusid, võimekus rahumeelselt probleeme lahendada, valmidus teha kompromisse jne (Keltikangas-Järvinen, 2013, 36–38). Mainitud oskused on vajalikud, et valmistada noori ette olema valmis rollideks pereelus, tööl ning ka kodanikuna riigis. Teadlastele on üha ilmsem, et õppimine, ka sotsiaalsete oskuste õppimine, on sotsiaalne protsess. Isegi kui inimesed õpivad iseseisvalt, siis hiljem nad kasutavad saadud teadmisi ikka suhtlemisel teiste inimestega. (Bandura, 1986; Vögotski, 1978.) On eeldatav, et eelkooliealistel ja esimese kooliastme lastel on teatud sotsiaalsed oskused, kuid need ei ole veel jõudnud täielikult välja areneda. Esimeses kooliastmes on põhirõhk mõtlemise arengul, kuid sotsiaalse võimekuse areng on selle ja kognitiivse arenguga tugevas seoses (Kikas, 2010, 78). Seega on väga oluline esimeses kooliastmes suunata ja toetada laste sotsiaalset arengut, sest noorukite probleemne käitumine võib tuleneda sotsiaalsete oskuste puudujäägist või nende ebakohasest kasutamisest. See käitumine võib väljenduda introvertselt (depressioon, ängistus) kujul, kuid ka ekstravertselt (agressiivsus, impulsiivsus) moel. (Kikas, 2010, 81.) Arengusühholoogide empiirilistest uuringutest (Botvin, 1999; Caldarella & Merrell 1997; Lindenfield, 2003, viidanud Tropp & Saat, 2005, 81) järeldub, et väheste või puudulike sotsiaalsete oskustega õpilased võivad olla endasse tõmbunud, tõrjutud või kiusatud, sest teised arvavad, et nende käitumine on veider ja kohatu. Teades, et sotsiaalsed oskused on õpitud käitumine, siis ei pruugi endassetõmbunud või tõrjutud laps teiste käest enda jaoks vajalikku eeskujut kätte saada ning sotsiaalsed oskused jäävadki puudulikuks. Õpilased, kellel puuduvad sotsiaalsed oskused või kellel on need väga nõrgad, leiavad end tihti probleemsetest olukordadest eakaaslaste või täiskasvanutega. Õpilase sotsiaalsuse arendamine annab talle võimaluse tunda ennast koolis hästi, olla vaimselt ja füüsiliselt terve ning tunda üleüldist edu ja rõõmu tunnet.

1.2. Sotsiaalsuse areng erinevate teooriate käsitluses

Et mõista sotsiaalse arengu käiku, on oluline tunda erinevate teoretikute seisukohti ja teooriad, mis on seotud sotsiaalse arengu mõistega. Oskus nendes teooriates orienteeruda annab õpetajatele ja vanematele vabaduse aidata lapsi nende sotsiaalses arengus, pakkudes neile soodsat keskkonda ja toetavaid suhteid. Bowlby (1969, 1988) kiindumusteooria kinnitab, et imik kiindub oma hooldajasse (sageli on selleks ema) ning see kiindumussuhe on aluseks edaspidisele sotsiaalsele arengule ja sotsiaalsetele suhetele. Häired kiindumussuhetes põhjustavad lapse edasises elus pikaajaseid sotsiaalseid ja emotsionaalseid keerukusi. Bowlby järgi on esmane hooldaja lapse tulevaste elusuhete mudeliks, mille kaudu ta saab aru iseendast ning teda ümbritsevast maailmast. Selle teooria järgi tekivad soodsates tingimustes õpetaja-lapse vahel kiindumussuhted, mis pakuvad õpilastele turvalist keskkonda, kvaliteetseid suhteid ja hea aluse uurida ümbritsevat keskkonda. See soodustab kooliga kohanemist, sotsiaalseid suhteid ja õppeedukust. Kirjeldatud teooria mõistmisel on abiks Ainsworthi (1978) neli kiindumuskategooriat. Nendeks on 1) turvaline kiindumine 2) vältiv ebakindel kiindumus 3) tõrges ebakindel kiindumus 4) desorienteeritud kiindumus. Ainsworthile toetudes võib väita, et need kiindumismudelid saadavad inimesi terve elu. Näiteks on Ainsworthi (1978) teooria järgi turvalises kiindumussuhetes olnud lastel tunduvalt kergem leida sõpru ja neid ka hoida. Nendel lastel on paremad sotsiaalsed oskused, sest nad usaldavad ennast ja enda ümber olevat arengukeskkonda. Sellised lapsed on uudishimulikud, avatud ning see toetab positiivselt nende laste kognitiivset arengut. Kogu kognitiivne areng on seotud sotsiaalsete suhetega.

Neid teooriad, mis avavad sotsiaalse arengu mõiste on veelgi. Antud magistritöö seisukohalt on ühed olulisemad L.Võgotski, J.Piaget` ja A.Bandura teooriad sotsiaalsusest. Võgotski (1978) teooria seisneb selles, et õppimist ei ole võimalik sotsiaalsest kontekstist välja rebida. Võgotski näeb õppijat kui uue info loojat, kusjuures uus info luuakse vanadele teadmistele, lähtudes inimese maailmapildist ja väärtushinnangutest elu ja suhete kohta. Ta nägi lapsi kui praktikante, keda juhendasid täiskasvanud ja rohkem kogenud eakaaslased, kelle abil luuakse oma uus teadmine ja arusaam maailmast. Kognitiivsete teooriate rajajad Jean Piaget ja Lev Võgotski tõestasid, et eakaaslaste mõjutused mängivad suurt rolli kognitiivses arengus ja probleemilahendusoskuse tekkimises (New & Cochran,

2007, 613). Kõrvuti füüsilise ja kognitiivse arenguga toimub lapses ka sotsiaalsuse arenemine. See areng hõlmab endas nii spetsiifilisemaid kui ka üldisemaid teemasid, alustades lapse kujunemisest mänguseltsiliseks, kuni moraalseks, demokraatlikke väärtusi kandvaks ühiskonnaliikmeks kasvamiseni (Kikas, 2008, 53). Kuulsa psühholoogi ja sotsiaalteadlase Albert Bandura (1977) sotsiaalse õppimise teooria seisukohalt õpivad inimesed üksteiselt vaatluse, jäljendamise ja mudeldamise teel. Bandura on eristanud neli tähtsamat etappi. Esimeseks etapiks on märkamine, mis eeldab, et mingi käitumismudeli omandamiseks peame märkama olulisi aspekte. Sellele etapile järgneb meeldejäätmine, mis on vajalik hilisemaks jäljendamiseks. Järgmise etapina on reprodutseerimine, kus õppija taastab selle käitumismudeli, mida ta on meelde jättnud, seda praktiseerides. Viimaseks, kuid väga tähtsaks etapiks on motivatsioon, mille kohaselt saab jäljendaja kinnitust, kas ta teguviis tasub kordamist või mitte. Neid käitumisviise, millele järgneb karistus, tavaliselt uuesti jäljendada ei soovita (Bandura, 1977; Perry & Bussey; 1984). Sellele teooriale tuginedes võib väita, et mida varem lapsevanemad ja õpetajad käitumisprobleemidele (ka kiusamisolukordadele) reageerivad, seda vähem neid ka edaspidi ette tuleb. Bandurast rääkides on veel väga olulisel kohal tema poolt püstitatud kolm erinevat kategooriat mõjusid inimesi sotsiaalse kompetentsuse arengule. Nendeks on 1) käitumine, millest lapsed saavad osa kodus või enda ümber olevas kultuuris (sotsiaalses keskkonnas), 2) kognitiivsed faktorid (näiteks lapse enda nägemus edust) ja 3) sotsiaalsed faktorid (näiteks klassiruumi ja kooli sotsiaalkliima). Bandura väitis, et need kolm mõju on omavahel vastastikku seotud. See tähendab, et iga tegevus põhjustab teistes tegurites muutusi. Näiteks võib klassis lapse usk oma pädevusse mõjutada sotsiaalset käitumist, millest tingituna muutub ka klassiruumi õhkkond (sotsiaalkliima). Samal ajal mõjutavad klassiruumis toimunud muutused õpilaste sotsiaalset arengut ning selle muutusi.

1.3. Täiskasvanute ning eakaaslaste roll lapse sotsiaalse pädevuse arengus

Inimesed, kohad ja olud meie ümber moodustavad sotsiaalse keskkonna, mis kas mõjutab sotsiaalset arengut positiivselt või pärsib seda. Lapse arengut toetavad nii eakaaslased kui ka täiskasvanud. Täiskasvanutel on laste sotsiaalse arengu seisukohalt väga tähtis roll. Kui täiskasvanu pakub lapsele kasvamiseks ja arenemiseks erinevate huvide, vajaduste ja

võimalustega keskkonda, siis see edastab lapsele sõnumi, et erinevat tüüpi inimesed võivad koos mängida, õppida ja töötada. Täiskasvanu roll on pakkuda lapsele abi, toetust, valikuid ja informatsiooni, et lapsed mängus ja suhetes edukad oleksid. Samas peab lapse toetamise ja suunamisega olema äärmiselt ettevaatlik. Lastepsühholoog Reet Montonenile (viidanud Niiberg & Karu, 2007, 61) on ülearendamine tuttav. Ta leiab, et on olemas kaks reaalsust: kui lapse eest ei hoolitseta ja kui hoolitsetakse üle. See ei tähenda, nagu ei tohiks vanem üldse lapsele tegevusi ja elamusi pakkuda, kuid on asju, mida laps, ka beebi, peaks ise avastada saama. Liigne vastutamine lapse eest ei lase arendada lapse enda vastutusel. Iseseisvuse andmine sellistes piirides, et laps saab hakkama, on lapse sotsiaalsete oskuste arendamisele kasulik (New & Cochran, 2007, 616). Selline individuaalne „pagas“, mis lapsele kodust kaasa antakse, võib olla talle õpetajate ja eakaaslastega suhete kujunemisel nii soodsate kui ka ebasoodsate mõjudega. Lasteaiaõpetajad on lapse sotsiaalse arengu toetajad, kes aitavad emotsioonidega paremini toime tulla ja seeläbi võimaldavad lapsele arendavaid ja harmoonilisi suhteid. Suur osa lapse suhtluskeskkonnast on vanemate kontrolli all. Enamasti määravad nemad, milliseid suhtluskogemusi laps saab. Mida väiksem on laps, seda rohkem on vanema kontrolli all tema kogemused. Lapsevanemad on ka need, kes aitavad lapsel luua pilti iseendast – sellest, kes nad on ja milleks nad on suutelised. (Kikas, 2008, 56.) Kui laps hakkab iseseisvuma, siis muutuvad koduvälised eeskujurühmad (näiteks õpetajad lasteaias ja koolis) üha olulisemaks. Õpetaja eesmärgiks ja ülesandeks on eelkõige luua keskkond, kus lapsel on turvaline ja kus ta tunneb end tähtsana. Samas seisame olukorra ees, kus liiga paljud õpetajad keskenduvad konkreetsetele kiusamisolukordadele või käitumisprobleemidele, selle asemel, et püüda toetada ja arendada teisi õpilasi positiivses suunas ning muuta sotsiaalset ja emotsionaalset keskkonda turvalisemaks. (Sugai, Horner, Dunlap, Hieneman, Lewis, Nelson & Ruef, 2000.) Seega on teismeiga see aeg, kus sotsiaalse pädevuse arengu toetamisel on õpetajatel võimalik väga palju ära teha (Kikas & Toomela, 2013, 121). Õpetajad peavad aitama kaasa sotsiaalse arengu seisukohalt väga tähtsa kuhugi kuulumise tunde tekkimisele (Keltikangas-Järvinen, 1992, 55). Õpetaja, kes peab füüsilist keskkonda sotsiaalse ja emotsionaalse arengu seisukohalt tähtsaks, peab läbi mõtlema, milliseid valikuid ta lastele pakub, looma neile head õpikeskused, piirama laste arvu keskustes jms (Fox, Dunlap, Hemmeter, Joseph & Strain, 2003). Senge (2008) õppiva organisatsiooni käsitlus peab klassiruumi õppiva kooli südamikuks : seal viibivad õpetaja ja lapsed, kes justkui oleks kõige tähtsam osa õppivast organisatsioonist. Ometigi rõhutab ta, et kuigi lapsevanemad ei

ole reaalselt ruumis, on nende kohalolekut siiski tunda ning nende mõju koolis toimuvale on märkimisväärne. Seega on positiivsed ja toetavad suhted õpilaste ja õpetajate, vanemate, koolitöötajate ning eakaaslaste vahel väga vajalikud, sest kõik osapooled mõjutavad üksteist. Heade suhete puhul on õpetaja ja lapsevanem õpilasele eeskujuks ning talle ei taheta halva käitumisega pettumust valmistada. Toetavate suhete puhul areneb lapsel positiivne mina-pilt, enesekindlus ja turvatunne. (Fox jt, 2003.) Kõigi nende omaduste õppimine ja arendamine on vajalik seepärast, et nende abil kujuneb lastel sotsiaalne kompetentsus. Lastel on paremad sotsiaalsed oskused, kui lasteaias, eelkoolis ja koolis keskendutakse akadeemilise hariduse andmisest enam emotsionaalselt turvalise keskkonna pakkumisele (Bub, 2009). Kokkuvõtvalt - täiskasvanu roll ja eeskuju ning valikud, mida ta lapsele annab, on lapse sotsiaalse arengu seisukohalt väga tähtsad.

Eelnevalt käsitletud sotsiaalsuse eakohane areng saab teoks siis, kui last ümbritsevad toetavad täiskasvanud, kes annavad lapsele valikuid ning õpetavad konkreetseid sotsiaalseid oskusi. Eelpool mainitust vähem tähtis pole ka see, et laste ümber oleks positiivne keskkond eakaaslaste näol. Sotsiaalse arengu seisukohalt on see tähtis, sest keskkond on lapse emotsionaalse ja sotsiaalse arengu üheks fundamentaalseks osaks. Suhtes eakaaslastega on lapsevanemate, õpetajate ja teiste täiskasvanute ülesanne kehtestada igas lasterühmas kohutustus olla hea kaaslane, et lastel oleks ühenduslülid ning aitaks ära hoida kiusamist. Lapsi ei saa sundida omavahel sõbrustama, kuid alati saab olla hea kaaslane (Rasmussen, Paludan, Bogeskov & Mygind, 2013, 11). Eakaaslaste mõjutused aitavad lapsel vähendada enesekeskset hoiakut ning saada rohkem iseseisvamaks oma suhtes kaaslastega (Branscombe, Burcham, Castle, Surbeck, Dorsey & Taylor, 2014, 135). Emotsionaalne kontroll enda tegevuse üle on see, mis tagab head suhteid eakaaslastega. Väikestel lastel, isegi kui nad on sotsiaalsed, kuid kes on väga emotsionaalsed ja kellel on nõrk kontroll oma tunnete üle, on sageli raske luua positiivseid suhteid eakaaslastega. Eelkooliealised lapsed, kes oskavad kontrollida oma tundeid, on sotsiaalsemad, neil on rohkem sõpru ja nad on populaarsemad mängukaaslased. (New & Cochran, 2007, 615.) Seega, mida varem pööravad lapse jaoks olulised täiskasvanud lapse sotsiaalsele arengule ja sotsiaalsele keskkonnale tähelepanu, seda kergem on lapsel hakata looma suhteid eakaaslastega.

1.4. Sotsiaalse arengu toetamise meetodid

Järgnevalt on käsitletud praktilisi nõuandeid ja võimalusi, kuidas õpetajad saavad lasteaias ja koolis laste sotsiaalset arengut toetada. Õpetajate ja koolipsühholoogide kogemustele tuginedes saab öelda, et enamik lapsi omandab sotsiaalsed oskused varakult oma normaalse arengu käigus, kuid samas on ka palju neid õpilasi, kes vajavad tuge ja pingutamist, et luua alus efektiivsetele sotsiaalseid suhteid võimaldavatele käitumisviisidele (Ots, 2005, 131). Paljud lapsed vajavad sotsiaalsete oskuste õppimisel abi, et inimestevahelisi probleeme ära hoida ja lahendada Web99. Probleemi lahendamine hõlmab probleemi äratundmise ja tunnistamise oskust, probleemi lahendamise oskust ning lahenduse tõhususe hindamise oskust. Selle valdkonna tõhus õppimine nõuab õpetajatelt palju planeerimist. Õppetööga tuleb siduda juhtnööride andmine, sõprade aitamine, rollimängud ja eakaaslastega jagamine. (Fox jt, 2003.) On olemas veel erinevaid võimalusi koolis sotsiaalse pädevuse arendamiseks. Sotsiaalset arengut on võimalik toetada traditsioonilises õppetunnis koos akadeemilise tarkuse õppimisega. Näiteks aitab sotsiaalse pädevuse arengule kaasa koostööoskuse arendamine. Üks enim levinud meetodeid on „Mõttele, võtke paaridesse, tehke neljased rühmad ja jagage omavahel meetod“ (*Think-Pair-Square-Share*) (Kagan, 1989). Selle meetodi mõte seisneb selles, et õpetaja küsib õpilastelt küsimuse ja iga õpilane paneb oma mõtted sellel teemal kirja. Seejärel arutavad õpilased paarilistega oma mõtteid, see tagab, et iga laps saab minimaalselt ühe kaaslasega rääkida oma kogemustest antud teema kohta. Järgmiseks moodustavad õpilased neljased rühmad ning jagavad mõtteid, mille said paaristöö tulemusena. Viimaseks kannab igast rühmast üks tervele klassile rühma põhiideed ette. Kokkuvõtvalt õpetaja korrastab erinevad vaatenurgad. Seda meetodikat kasutades peab laps teiste eakaaslastega suhtlema, tegema valikuid ja kompromisse ja esitama oma tööd ning mõtteid kaaslastele. Õpetaja annab sellist meetodit kasutades õpilastele võimaluse oma sotsiaalseid oskusi reaalselt proovile panna ja harjutada neid oskusi, mis neile igapäevases suhtlemises probleeme tekitavad. On aga ka tunde, mis on konkreetselt keskendunud sotsiaalsete oskuste õpetamisele, mida on klassiruumis vaja nagu näiteks teiste kuulamise oskus, kehakeele lugemise oskus, grupis töötamise oskus, empaatia kasutamise oskus, oma väidete kaitsmise oskus ja oskused, mida on vaja täiskasvanutega suhtlemisel nagu näiteks kokkulepete lõpetamine ja teatris

käitumine. Selliseid programme on Ameerikas alates 2013.aastast välja töötanud selline organisatsioon nagu „Tiivad lastele“ (*Wings for Kids*), kelle tunnid on üles ehitatud põhimõttel, et lapsed omandaksid sotsiaalseid oskusi ning seeläbi nende sotsiaalne toimetulek lasteaias ja koolis paraneks. Seega võib kokkuvõtvalt täheldada, et õpetajate poolt kasutatavad meetodilised võtted mängivad sotsiaalsuse arendamise seisukohalt tähtsat rolli. Õpetajana on tähtis teadvustada ja läbi mõelda, milliseid meetodeid ja vahendeid kasutada, et arendada lastes sotsiaalseid oskusi ning seeläbi toetada ka sotsiaalse pädevuse tekkimist.

Antud peatükk käsitles sotsiaalsuse rolli inimese, eelkõige kooliõpilase elus. Sotsiaalne õppimine toimub erinevates keskkondades: kodus, koolis, treeningutel, huviringides jms. Sotsiaalsed oskused on õpitavad ning nende arendamiseks on võimalik palju ära teha nii eakaaslastel kui ka täiskasvanutel, kes on õpilaste ümber. Seega võib julgelt väita, et igasugune teadlik tegutsemine sotsiaalse pädevuse kujundamisel on oluline, sest seda teadvustamata võime hoopis sotsiaalsele arengule pidurdavalt mõjuda. Järgnev peatükk kirjeldabki seda, mis juhtub siis, kui sotsiaalsed oskused on nõrgad ning sotsiaalse pädevuse arengule pole piisavalt tähelepanu pööratud.

2. KIUSAMINE JA SELLE ENNETAMISE VÕIMALUSED

2.1. Kiusamise olemus

Käesoleva magistritöö esimene peatükk käsitleb sotsiaalse arengu tähtsust inimese elus. Mida pädevamad oleme sotsiaalselt, seda tõenäolisem on, et meil on harmoonilised ja positiivsed sõprussuhted. Paraku pole reaalselt aga ei meid ümbritsevas keskkonnas ega ka koolielus olukord selline, nagu võiks ja peaks. Puutume ühiskonnas tihti kokku käitumisprobleemide ja kiusamisolukordadega. Laste ning noorukite probleemne käitumine võib tuleneda sotsiaalsete oskuste puudujäägist või nende ebakohasest kasutamisest. Antud magistritöö esimesest teoreetilises peatükist võib järeldada, et sotsiaalsed oskused on õpitud käitumine. Endassetõmbunud või tõrjutud laps ei pruugi teiste käest enda jaoks vajalikku eeskujude kätte saada ning sotsiaalsed oskused jäävadki puudulikuks. Sellele puudujäägile järgneb omakorda negatiivne suhtumine eakaaslaste poolt, mis võib viia kiusamiskäitumiseni. Et mõista paremini seoseid kiusamise ning sotsiaalsuse vahel, on oluline mõista kiusamise olemust. Järgnevalt on magistritöös avatud kiusamise olemus erinevate teadlaste seisukohtadest lähtuvalt.

Kiusamise kohta on laialdaselt erinevaid definitsioone ning tänaseks päevaks pole kokku lepitud ühte kindlat definitsiooni, mis kiusamist kirjeldaks. Kui alustada kiusamisteemaliste uuringutega algusest, siis on Norra teadlane Dan Olweus see, kes on kiusamisteemalisi uuringuid viinud läbi juba pikki aastaid ning kelle definitsioon kiusamisest on tänase päevani üsna fundamentaalse tähendusega. 1978. aastal defineeris Olweus kiusamist kui korduvat vaimse ja füüsilise vägivalla kasutamist üksinda või mitmekesi kellegi vastu. Hiljem lisas ta oma definitsioonile, et ohver on tavaliselt selline inimene, kes on füüsiliselt või vaimselt nõrgem ning et see käitumine, mis ohvri vastu on toime pandud, põhjustab ohvrile pikaajast stressi (Olweus, 2005). Paljud teadlased kinnitavad seda aspekti, et kiusamine on korduv ja süstemaatiline tegevus (Pellegrini, 2002; Smith, Mochen & Moody, 1999). Kiusamine leiab tavaliselt aset seal, kus on konkurents. Kiusamiskäitumisest saab rääkida alles siis, kui tegemist on mitmekordse tunnuste esinemisega. Vahel nimetatakse koolikiusamiseks ehk koolisuhete vägivallaks ka ühekordset erimeelsust. Kui see tegevus aga ei kordu, siis on tegemist ilmselt

täiskasvanute ülereageerimisega (Naarits-Linn, 2012, 35). Kiusamine pole konflikt või mittemeeldimine inimeste vahel, kuigi tõsi on, et see võib viia ükskord kiusamiseni (Healey, 2011). Samas on ka neid definitsioone, kus ei pöörata tähelepanu niivõrd korduvuse printsiibile kui rohkem sellele tagajärjele, mida kiusamine põhjustab (Aurora, 1996). Ajas on muutunud aina olulisemaks Olweuse definitsiooni see pool, et kiusamine on tahtlik tegu, mis on suunatud ohvri vastu, et säilitada või saavutada oma sotsiaalset domineerimist (Pellegrini, 2002; Smith jt 1999). Ka Eestis on teadlased antud valdkonda uurinud ning välja pakkunud kiusamise definitsioone. Kiusamine on üks ebasoovitavaid vorme just seetõttu, et tegevus on korduv, tahtlik ja süstemaatiline ning jõuvahekorrad on omavahel tasakaalust väljas (Ots, 2008). Kiusamine on agressiivse käitumise liik, mis põhjustab kahju, valu või stressi indiviidile või rühmale, kellele selline käitumine on suunatud. See võib olla füüsiliselt agressiivne käitumine, aga ka psühholoogiline rünnak või hirmutamise. (Kõiv, 2006, 17.)

Võrreldes erinevate autorite seisukohti, saab väita, et kiusamisteemas on ajapikku toimunud arusaamade ja teadlikkuse muutus. Kõige suurem muutus on toimunud sellel tasandil, et teadlased ei käsitle kiusamist enam kui ühe indiviidi probleemi, vaid kultuurilise, sotsiaalse ja ühiskondliku probleemina (Rasmussen jt, 2013). Kiusamine on ühiskondlik käitumismudel, kus igal rühmaliikmel on suurem või väiksem roll tõrjumisprotsessis osalemisel. Kiusamist peab selle definitsiooni järgi vaatlema kui rühmafenomeni. Sellisel juhul ei saa kiusamises süüdistada ühtegi õpilast eraldi, vaid peab selgitama, milline on terve klassi sotsiaalne õhkkond (sammas, 10). Kiusamine ja vägivald on muutunud nii igapäevaseks, et sellist käitumist isegi ei peeta enam agressiooniks. Näiteks on tõdetud, et verbaalne kiusamine muutub grupiliikmete käitumisnormiks väga kiiresti, samas kui füüsiline kiusamine samas tempos ei laiene, eeldades juurdumiseks siiski teatud tüüpi keskkonna olemasolu (Keltikangas-Järvinen, 2011, 44).

Kokkuvõtvalt on kiusamisest rääkides väga tähtis meeles pidada, et kiusamine on selline rühmafenomen, mis toimub sotsiaalses keskkonnas, kus tõrjumine ja väärkohtlemine kellegi suhtes on tahtlik ja süstemaatiline. Seega, kui tahame kiusamisse sekkuda või veelgi enam, seda ennetada, tuleb tähelepanu pöörata klassi või laiemalt muu sotsiaalse keskkonna sotsiaalsele kliimale. Järgnevas alapeatükis on kirjeldatud kiusamise osapooli ja liike ning seda, kuidas erinevaid osapooli ära tunda.

2.2. Kiusamise osapooled ja liigid

Teadlikkus on esimene samm kiusamisse sekkumiseks ja selle ennetamiseks. On äärmiselt oluline teada, milliseid erinevaid rolle kiusamisolukordades näha võib. Kiusamisolukordades eristatakse järgmisi rolle: kiusamise ohvrid, kiusajad, kiusverid (need, kes on nii kiusamise ohvrid kui ka kiusavad ise), kaasajooksikud (need, kes toetavad kiusamist naeru või õlale patsutamise), passiivsed pealtvaatajad (tunnistajad), kaitsjad (sekkuvad aktiivselt kiusamise peatamiseks) (Rasmussen jt, 2013, 13). Õpetajad peavad teadma, millised on ohvrite ja kiusajate tunnused (Scarpaci, 2006, 172). Hiljutised uuringud on näidanud, et õpilased, kes väljendavad kurbust ja on emotsionaalselt ebastabiilsed, on suurema tõenäosusega need, keda kiusatakse, sest eakaaslastele võib selline käitumine tunduda segav ja tüütu (Rodkin & Hodges, 2003). Ohvritel on kehvad sotsiaalsed oskused ja vähem sõpru ning needki tihti omakorda kiusamise ohvrid. Nad lükatakse eakaaslaste poolt sotsiaalselt tagasi, sest neil puuduvad oskused tõhusalt suhelda ja end kaitsta. Kuna neil puudub eakaaslaste toetus, siis on ebatõenäoline, et kõrvalseisjad kiusamisse sekkuksid (Pellingrini, 2002). Ohvrid on tihti lapsed, kes näevad välja või käituvad teistmoodi kui teised: on üksikud, tunnevad stressi kodus või koolis, kellel on erivajadus, kelle sotsiaalsed oskused on nõrgad, kes on õppimisega hädas või vastupidi õpivad väga hästi (Healey, 2011). Kiusajad võivad olla nii poisid kui tüdrukud. Viimased uuringud näitavad, et poisid on need, kes on kiusates agressiivsemad, aga tüdrukud on need, kelle kiusamine keskendub kellegi eneseväärkuse lõhkumisele (New & Cochran, 2007, 92). Raske on aga ennustada, millise rolli lapsed endale kiusamissituatsioonis valivad. Lapsed samastavad end mõne rolliga sõltuvalt olukorrast ja sellest, kellega koos parasjagu ollakse. Täiskasvanu ülesandeks on mitte omistada lapsele kindlaid rolle. Tänapäevaks on teada, et kiusamine ei tähenda vaid kiusaja-ohvri suhet, vaid hõlmab ka kõrvalseisjaid, kes mängivad olulist rolli kiusamise õhutamisel või pärssimisel (Kõiv, 2006, 24). Tihti ei tunne passiivsed pealtvaatajad ega poolehoidjad end ise kiusamises osalejatena ning seetõttu on eriti oluline õpilastele kiusamise teadvustamises dialoog täiskasvanuga (Rasmussen jt, 2013, 13).

Järgnevalt esitatakse ülevaade sellest, millised on erinevad kiusamise liigid ning kuidas need ajas muutuvad vastavalt lapse kasvule. Kiusamisel on palju erinevaid liike, mida kiusajad või kiusajate rühm vastavalt keskkonnale kasutab. Samuti muutuvad kiusamise liigid vanusega. Iga laps võib välja näidata agressiooni, aga selle vorm ja sagedus muutub seoses vanusega. Kui kahe- ja kolmeaastased lapsed on vihased või ärritunud, siis nad viskavad asju või viskavad asjaga üksteist. Selles vanuses lapsed on tihti vihased, sest soovivad midagi saada, aga ei oska veel oma soove teistele verbaalselt väljendada. Sellist agressiooni kutsutakse instrumentaalseks agressiooniks. Kui eesmärk on saavutatud, siis vihapurse lõppeb (Bee & Boyd, 2006, 329). Agressioon, nagu ka ülejäänud laste sotsiaalsed- ja emotsionaalse arengu etapid, läbivad erinevaid astmeid. Esmane teadaolev kiusamine on dokumenteeritud juba seitsmekuusel lapsel. Vanuse tõustes kiusamise osakaal suureneb. Lapsed vanuses kolm kuni viis eluaastat kiusavad kaaslasti põhiliselt verbaalsel teel. Kuna selles vanuses laps hakkab tajuma oma kultuurist lähtuvaid sotsiaalseid jooni, siis hakatakse kiusamist täiskasvanute eest varjama. Lastel on olemas juba teadmine, et see tegevus on vale ja seda tuleb varjata. Eelkooliealised ning algklasside lapsed kiusavad põhiliselt sõnadega, nad panevad üksteise hüüdnimesid. Põhikoolis kiusamise sagedus tõuseb, sest erinevad grupid ja sõpruskonnad panevad omavahelist rollide jaotust ja hierarhiat paika. (New & Cochran, 2007, 91.) Laste tegevustes on juba varakult märgata rollimänge ning selles ei ole midagi halba, kui on üks domineeriv positiivne eeskuju, kellega kõik teised rõõmuga kaasa lähevad. Probleem tekib siis, kui laps keskendub mängu huvides kellegi sihilikult mängust välja tõrjumisele, siis on tegemist negatiivselt domineeriva lapsega (Rasmussen jt 2013, 11). Uurimused osutavad faktile, et kõige tavalisemad kiusamisvormid on verbaalne pidev narrimine ja ähvardamine. Mõlemal juhul on tegemist vaimse vägivallaga. Ohvri jaoks on see haiget tegev vorm, eriti juhul, kui see on seotud tema puudega või on näiteks rassilise sisuga. Samas on kajastatud ka füüsilist kiusamist (löömine, tõukamine, raha äravõtmine). Ahistamise kaudseid vorme, nagu näiteks valede juttude rääkimine ja sotsiaalne tõrjumine, peetakse samuti aina rohkem kiusamiseks. (Smith, Cowie & Blades, 2008, 163.) Tänapäeval ei toimu kiusamine enam ainult näost-näku, vaid ka digitaalses maailmas. Seda nimetatakse küberkiusamiseks. Olukord internetivestlustes võib väga lihtsalt kontrolli alt väljuda, sest teated levivad kiiresti, saatja saab jääda anonüümseks ning võib jääda segaseks, mitu inimest on asjaga seotud (Rasmussen jt 2013, 14–15).

Kokkuvõtvalt, vanuse kasvades võivad kiusamise liigid oluliselt muutuda, kuid teo olemus ja tagajärg ei muutu – tahtlik haigettegemine teisele inimesele ning ohvri valu on need, mis püsivad ajas olenemata kiusamise liigi valikust. Kindel on see, et ükskõik, mis kujul ka kiusamine ei esineks, on täiskasvanu ja eakaaslaste roll teha sellele nii kiire lõpp kui võimalik. Üks võimalus selleks on hakata juba varakult kiusamist ennetama. Järgmine alapeatükk keskendub kiusamise ennetamise temaatikale.

2.3. Kiusamise ennetamine

Kiusamise ennetamise juures on tähtis pöörata tähelepanu tegudele, mitte nendest rääkimisele. Selleks, et kõigil oleks hea olla, on äärmiselt oluline, et meid ümbritseks turvaline keskkond. Eesti Vabariigi „Põhikooli riiklik õppekava“ näeb ette, et õppekeskkond peab olema turvaline, vägivallatu ja kiusamiseta. Õppekeskkonnana mõistetakse õpilasi ümbritseva vaimse, sotsiaalse ja füüsilise keskkonna kooslust, milles õpilased saavad areneda ja õppida (Vabariigi Valitsus, 2011). Turvaline õppekeskkond ei teki iseenesest, selle nimel peab meeskondlikult pingutama ja vaeva nägema – dokumentidest, määrustest ja seadustest tähtsamad on teod, mida koolis selle keskkonna arendamiseks tehakse. Kiusamisolukordadesse sekkumise asemel peaksime enam mõtlema kiusamise ennetamisele.

Paljudes Euroopa riikides on tavaline, et koolidel on kohustus välja töötada kiusamisvastane tegevuskava. Alates 2009. aasta augustist on näiteks Taanis vastavalt põhikooliseaduse muudatusele kehtestatud nõue, mis eeldab, et kõik koolid peavad välja töötama kiusamisvastase tegevuskava (Rasmussen jt, 2013). 1999. aastast alates nõutakse kõigilt Inglismaa ja Walesi koolidelt seadusega kiusamisvastase tegevuskava loomist, milles peaks olema probleemi ulatuslik määratlus, kindlaks määratud igapäevaste vastutusala ja selgelt väljendatud see, mida võetakse ette, et kiusamist vähendada, ning kuidas kiusamisjuhtude puhul käituda (Ots, 2008, 8).

Kasvav mure kiusamise ja koolivägivalla üle on suurendanud Eesti riigi tähelepanu erinevatele aspektidele. Ka Eesti seadused ja määrused nõuavad, et koolid tagaksid õpilastele turvalisele keskkonna, sealhulgas on koolide ülesanne tegeleda kiusamise ennetamisega. 2013/2014 õppeaastast on osades Eesti koolides (esialgu pilootprojektina)

kasutuses kaks rahvusvahelist kiusamisvastast ning samuti kiusamise ennetamisega tegelevat programmi : Soomest pärit KiVa ning Taanist pärit projekti „Kiusasamisest vabaks!“, mida rakendatakse nii lasteaedades kui koolides. Õiguskantsler ja lasteombudsman Indrek Teder (2014) soovitab koolidel tähelepanu pöörata juba välja töötatud programmidele, sest nende rakendatust ja tõhusust on kontrollitud. Mõlema programmi juhtiv mõte on see, et kiusamiskäitumise ennetamiseks on vajalik luua koolis sotsiaalne kliima. Alljärgnevalt on sotsiaalse kliima seotust kiusamise ennetamisega ka laiemalt avatud.

2.4. Sotsiaalse kliima seotus kiusamisega

Liiga paljud õpilased tulevad kooli, teades, et nende päev on täis meeleheidet, hirmu ja segadust. Koolis toimuv kiusamine on üks peamisi põhjuseid, miks õpilased ei tunne ennast koolis mugavalt ja turvaliselt. Positiivne psühhosotsiaalne kliima (nii töötajate kui õpilaste seisukohalt) mängib fundamentaalset rolli kiusamise ennetamises (Low & Ryzin, 2014). Kooli kliima tähendab kultuuri, miljööd, iseloomu koolis, mis loob kogukonna ja üldise terviklikkuse koolis (Cohen, McCabe, Michelli & Pickeral, 2009). Paljud ennetamise ja sekkumise programmid on keskendunud korraga kahele aspektile: vähendada laste agressiivsust ja vägivaldset käitumist ning samal ajal edendada hoolivat ja toetavat keskkonda õpilastele ja personalile (Gilman, Huebner & Furlond, 2009). Kiusamise ennetamise programmid on üha enam keskendunud positiivsete suhete ja sotsiaalse kliima loomisele koolis. Vreeman ja Carroll (2007) tõestasid oma uuringus, et kiusamise vastu võitlemiseks on tõhusaim see, kui kool tervikuna võitleb selle vastu. Ühise perena luuakse ülekooliline strateegia, reeglid, eeskirjad, sanktsioonid, õppekeskkond ning läbitakse õpetajatele mõeldud kiusamisteemaline, konfliktide lahendamise ja õpilaste nõustamise alane koolitus. Sellel on suurem mõju kui vaid kiusaja ja ohvriga tegelemisel. Õpetajad peavad pühenduma kogu kooli õpikogukonnale, mitte vaid „oma lastele“ ja „oma klassile“ (Senge, 2009, 20). Mitmed uuringud on käsitlenud koolikeskkonna seost kooli sotsiaalse kliimaga. Näiteks suurtes ja organiseerimata, madala järelvalvega keskkondades ja rangete karistustega koolides on kiusamise tase tunduvalt suurem kui neis koolides, kus sotsiaalne kliima on turvaline ja positiivne (Ucanok & Bayar, 2012). O’Brennan, Waasdorp ja Bradshaw (2014) viisid Ameerika Ühendriikides läbi uuringu, mis mõõtis

koolitöötajate mugavust sekkumises kiusamisolukordadesse. Uuringu andmed koguti 5064 Rahvusliku Hariduse Assotsinatsiooni (*National Education Association*) liikmelt, kellest 2163 olid õpetajad ning 2901 koolipersonal. Uuringu läbiviimise eesmärk oli koguda infot, mis aitab kaasa sellele, et töötajad sooviksid sekkuda eri liiki kiusamisolukordadesse. Eduka kiusamisvastase tegevuse rakendamise võti on selles, et õpetaja ja juhtkond peavad olema üksteise vastu hoolivad, lugupidavad ja nende vahel peavad valitsema toetavad suhted. Sellises olukorras tunneb kogu kooli personal end turvaliselt ja mugavalt ning julgetakse ka vastu astuda kiusamisele. Kui töötajatel on ühtekuuluvustunne ja nad on pühendunud koolielu korraldamisele, on oodata suuremat ja positiivsemat mõju kiusamise ennetamisel. Ennetamine peab toimuma läbi koolikliima ja suhete parandamise, ühendades õpilased ja personali ühiseks koolipereks. (O'Brennan, Waasdorp, Bradshaw, 2014.) Selles protsessis ei tohiks unustada ära õpilasi, kes tihtipeale kooli arengu ja positiivse kliima arendamise seisukohalt saavad liiga vähe sõnaõigust. On suur oht, et õpilased jäävad koolis vaid passiivseteks teadmiste omandajateks, seega tuleb teadlikult hakata tähelepanu pöörama sellele, et ka õpilastel oleks kooli arengus suurem osa (Senge, 2009, 20–22). See protsess on aeglane ja tõenäoliselt on vaja muuta asutuse norme ja käitumist (Bradshaw, Koth, Thornton & Leaf, 2009).

Sotsiaalset kliimat on võimalik parandada kiusamisvastaste programmide metoodika rakendamise kaudu (näiteks „Kiusamisest vabaks!“), aga on võimalik ka alustada väiksemate projektidega nagu näiteks draamaõppe juurutamine koolis. Järgnevalt on täpsemalt kirjeldatud draamaõppe olemust ning seost sotsiaalse õppimise ja kiusamise ennetamisega. Spetsialistid on uurinud erinevaid võimalusi, kuidas kiusamisolukordi ennetada ja lahendada. Nad on jõudnud arusaamani, et draamaõpetus on viinud mitmed juhtumid positiivse tulemuseni. Draamaõpetuses kasutatakse palju erinevaid lähenemisviise, et parandada kooli sotsiaalset kliimat, suurendada teadlikkust, empaatiavõimet ja vähendada kiusamist (Ross & Nelson, 2014). Sotsiaalse õppimise teooriat silmas pidades mõjub draamaõppe õpilaste sotsiaalsele arengule toetavalt, sest draamaõppes osa saades omandavad õpilased uusi teadmisi ja oskusi, jälgides teisi inimesi ja sündmusi (Beale, 2001). Lapsi julgustatakse oma emotsioone kasutama, et välja töötada probleemide lahenduskäike. Koolilapsed on tihti võimelised looma seoseid oma eludega, jagama hirme ja valmis kuulama teiste kogemusi, väljendades oma arvamust (Johnson, 2001). Draamaõpetus jaguneb omakorda mitmeks erinevaks žanriks, millest enim

kasutatakse kiusamise ennetamiseks protsessidraamat ja foorumteatrit (Ross & Nelson, 2014). Mõlemad žanrid kasutavad probleemide lahendamiseks tegevusi, mis soodustavad kujutlusvõime kasutamist. Kasutatakse eelnevalt töötlemata ja spontaansid stseene, kus osalejatel (õpilastel) palutakse olukordadele lahendused leida ning neid teistega jagada. Protsessidraama ja foorumteatri osalised peavad spontaanselt reageerima antud probleemidele. Need tegevused annavad õpilastele turvalise keskkonna olla kiusamisolukorra pealtvaataja, samas olles ka ise osa arutelust ja probleemi lahendamisest (Bear & Glasgow, 2008). See õpetab omakorda õpilastele, et kiusamisolukorras pole otstarbekas jääda pealtvaatajaks, vaid tuleb sekkuda, et ebameeldiv olukord ära hoida. Draamaõpetuse tähtsaim osa on arutus. Kogemused on näidanud, et kuna laval on väljamõeldud tegelased, siis õpilased ei ole isiklikult ohustatud ja on tõenäolisem, et nad reageerivad avatumalt ning pakuvad probleemidele avameelselt lahendusi (Beale, 2000).

Kokkuvõtvalt, kiusamise ennetamisest koolis on saanud õpetajate ja koolipersonali töö igapäevane osa. Kiusamist proovitakse ennetada ja leevendada kooli sotsiaalse kliima positiivseks muutmisega. Selleks proovitakse parandada omavahelisi suhteid, õpilaste sotsiaalseid oskusi ning luuakse ühised reeglid ja arusaamad. Üks praktilisi meetodeid, kuidas kiusamist ennetada, on draamaõpe. Veel on kiusamise ennetamises leidnud oma tähtsa koha ka kiusamisvastased programmid, millest ühest („Kiusamisest vabaks!“) järgnevas peatükis ka täpsemalt juttu on.

2.5. Kiusamise ennetusprogramm „Kiusamisest vabaks!“

Kiusamise ennetamise programm „Kiusamisest vabaks!“ on välja töötatud 2007. aastal organisatsiooni *Save the Children Denmark* ja Taani kroonprintsessi *Mary Fond* poolt. Programm näeb ette, et täiskasvanud võtavad vastutuse laste seas toimunud kiusamise eest, sest just neil täiskasvanutel, kes on iga päev koos lastega, on võimalik kiusamist ennetada. „Kiusamisest vabaks!“ peamiseks eesmärgideks on arendada välja sellised lastekooslused, kus laste vahel valitseb hoolivus ja sallivus ning õpilaste vahel on püsivad ja kaasavad suhted. (Rasmussen jt, 2013.)

Programmis on neli põhiväärtust. Need põhiväärtused peaksid koos kiusamisvastases programmis olevate õpilaste ja täiskasvanutega koos kasvama.

1. Sallivus – õpilaste ülesandeks on näha ja arvestada kaaslaste erinevusi nende tugevustena ning kohelda kõiki võrdsetel alustel.
2. Austus – õpilased on sallivad, arvestavad ning suhtuvad mõistvalt kõigisse kaaslaste käitumisviisidesse.
3. Hoolivus – õpilased näitavad üles oma kaastunnet, muret, abivalmidust ja huvi kõigi laste suhtes.
4. Julgus – õpilastel on julgus seada piirid ja keelduda ebaõigluse toetamisest.

Kogu programmi materjalid on koondatud kohvrisesse, milles on materjalid lastele, lastevanematele ja õpetajatele. Kohvri sisuks on „Kiusamisest vabaks!“ sümbolina lilla karu, käsiraamat, massaažiraamat, raamatud „Paremad sõbrad“ ja „Koos õues“, teemakaardid, arutelukaardid, nõuannetevaldikud ning plakat. Nende materjalide toel saab läbi viia tegevusi, mis kaasavad õpilasi, täiskasvanuid ja õpetajaid, sest kiusamise ennetamiseks on vaja kaasata erinevaid asjasse puutuvaid osapooli. Materjalid ja vahendid koos visuaalse, loovate või tegevustele suunatud ülesannetega suudavad kaasa haarata enamikku õpilastest. Materjalid ja tegevused (näiteks nõuannetevaldikud vanematele või lastevanemate koosolekud), mis on suunatud täiskasvanule, on eelkõige vajalikud nende teadlikkuse seisukohalt, kuid ka nende motiveerimiseks, et jaguks tahet ja entusiasmi kiusamisele vastu hakata. (Rasmusse jt, 2013.)

Programmist rääkides on väga tähtsal kohal ka juhendajate väljaõpe, mis kuulub kõigi programmis osalevate koolide kohtusliku osa juurde. Selle koolituse eesmärk on kooli poolt saadetud juhendajatele teabe jagamine. Teave on seotud nii kiusamise, kohvri sisu, töövahendite kui ka koostöö arendamisega erinevate sihtgruppidega (lapsevanemad, õpetajad, õpilased). (sammas, 2013.)

Aastatel 2007–2011 viis Taani Lastekaitse Liit (*Save the Children Denmark*) läbi ulatusliku pilootuuringu „Kiusamisest vaba“ („*Free from Bullying*“), mille kohta on

koostatud kaheksa raportit. Uuringute läbiviimisesse ja tulemuste esitamisesse olid praktikute kõrval kaasatud Roskilde Ülikooli teadlased Rikke Kamstrup Knudsen, Katrine Lehrmann ja Jan Kampmann. Pilootuuringu esmaseks eesmärgiks oli selgitada, kas ja mil viisil on projekt „Kiusamisest vabaks!“ mõjutanud laste omavahelisi suhteid lasteaias ja koolis. Lasteaiapersonali arvates oli kõige rohkem edasiminekut järgmiste näitajate osas: üksteise eest hoolitsemine, parem toimetulek kiusamisjuhtudega, kaaslaste julgem kaitsmine ja suurem tähelepanu sotsiaalsetele reeglitele. Koolipersonali hinnangul toimus positiivne nihe sotsiaalsete reeglite täitmise osas (Lindberg, Lehrmann & Kampmann, 2009).

2.6. Varasemad kiusamisteemalised uuringud

Lisaks pilootprojektile „Kiusamisest vabaks!“ on Eesti koolides kasutusel ka kiusamise ennetamise programm „Kiusamisevaba Kool“ ehk „KiVa“ 2014/2015 õppeaastal osaleb programmis 31 kooli üle Eesti. Programmi tulemuslikkust mõõdetakse kaks korda kooliaastas toimuva uuringuga. Juba esimese pilootaastaga võib väita, et koolis on kiusamise ohvrite arv vähenenud, kusjuures vähenemine oli suurem II kooliastmes (SA Kiusamise Vastu, 2014).

Varasemad rahvusvahelised kiusamisteemalised uuringud viitavad kiusamise trendi kasvamisele. 2010. aasta *EU Kids Online* uuring viitas sellele, et 9–16-aastaste laste hulgas pidas end küberkiusamise ohvriteks 7% lastest. 2014. aasta samas uuringus on need numbrid aga juba kasvanud ja 9-16 aastaste laste hulgas on küberkiusamist 12%.

Eesti Statistikaamet on välja andnud kogumiku, mis annab ülevaate laste ja noorte olukorrast Eesti ühiskonnas. Käsitluses on erinevad teemad, muuhulgas ka laste turvalisus, sotsiaalne kaitse, tervis ja kuritegevus. Õpilaste heaolu ja tervise uuring näitab, et 2005/2006. õppeaastal suurenes kiusatute osatähtsus eelkõige 11-aastaste õpilaste hulgas. Tendents oli poistel ja tüdrukutel enam-vähem sama. 13-aastaste hulgas suurenes samuti kiusatute osatähtsus, kuid see oli juba märgatav eelkõige tüdrukute puhul. (Rummo & Aasvee, 2008, 50.)

Koolikiusamist ning selle ennetamist on uuritud ka Tallinna Ülikooli tudengite poolt. Kiusamise ennetamisest eelkoolieas on Tallinna Ülikoolis 2010. aastal valminud Kristiina Agasilla bakalaureusetöö „Kiusamise ennetamine eelkoolieas“, mille uurimuses osales 119 õpetajat era-ja munitsipaallasteaedades üle Eesti. Uuringust selgus, et õpetajad kasutavad igapäevatoos sotsiaalsete oskuste õpetamist, vestlusi, draamat ja mängu. Neid tegevusi ei seosta aga nad kiusamise ennetamisega, seega puudub lasteaias süstemaatiline ja teadlik kiusamisennetustöö. Samast uuringust selgus, et õpetajad on valmis omandama teadmisi ja oskusi kiusamise ennetamisest. Magistritasemel on Tallinna Ülikoolis uurinud laste kiusamiskäitumist 2011. aastal Annika Jüris. Vaatluse tulemusi võrreldi sotsiomeetrilise testi tulemustega, et leida seos kiusamiskäitumise ja lapse sotsiaalse staatuse vahel. Uurimus viidi läbi neis lasteaedades, kes olid liitunud projektiga „Kiusamisest vabaks!“.

Uuringud näitavad, et kiusamisennetuse programmide rakendamise edu sõltub nende eesmärgipärasest rakendamisest (Haataja, Voeten, Boulton, Poskiparta & Salmivalli, 2014). Sellele, kas kiusamisprogrammid on rakendatud eesmärgipäraselt, on seni üliõpilaste poolt vähe tähelepanu osutatud. Käesoleva magistritöö uurimus täidab selle lünga, uurides õpetajate hinnanguid programmi rakendumise kohta. Tähtis on teada, kas õpetajad, kes on tihti programmi toimimise eest vastatavad, on tegelikkuses oma energiat ka programmi rakendamiseks kasutanud ning kui tõhusaks nad üldse programmi metoodikat kiusamise ennetamise seisukohast peavad. Järgnevalt on võimalik tutvuda antud magistritöö uurimistöö metoodika peatükiga ehk sellega, kuidas ning mil viisil uuritakse pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ rakendumist Eesti koolides.

3. UURIMISTÖÖ METOODIKA

3.1. Uuringu eesmärk

Järgnevas peatükis antakse ülevaade käesoleva magistrیتöö empiirilise osas kasutatud meetoodika kohta. Peatükk tutvustab valitud andmekogumismeetodit, valimi moodustamist ning tulemuste analüüsi ja järelduste tegemist antud töö raames.

Käesoleva magistrیتöö kirjutaja eesmärk oli välja selgitada pilootprojektis „Kiusamisest vabaks!“ osalenud õpetajate arusaamad kiusamisest, kiusamise ennetamisest ning nende hinnangud projektile „Kiusamisest vabaks!“. Antud magistrیتöö empiirilise osa läbiviimise vajadus on suur eelkõige seetõttu, et antud projekti „Kiusamisest vabaks!“ toimimist Eesti koolides pole veel uuritud. Samas on siin vastuolu, sest kiusamise probleem on Eesti koolides suur ning on vaja teada saada, kas antud projekt võiks olla abiks juba kiusamise ennetamisel.

3.2. Uurimusmetoodika reliaablus ja valiidsus

Magistrیتöö aluseks on võetud Taani kroonprintsessi Mary poolt 2007. aastal algatatud programm „Kiusamisest vabaks!“. Taani kroonprintsess Mary sai selle programmi algatamisel inspiratsiooni sarnasest Austraalia kiusamisvastasest programmist „Paremad sõbrad“ (*Better Buddies*). Aastatel 2007–2011 viis Taani Lastekaitse Liit (*Save the Children Denmark*) läbi laiahaardelise uuringu. Seda tõhususe kontrolli uuringut juhtis Roskilde Ülikooli professor Jan Kampann. Teadlaste Jan Kampanni, Rikke Kamstrup Knudseni ja Katrine Lehrmanni uurimistulemused on avaldatud kaheksas raportis, kus on uuritud nii programmis osalevaid lapsi, lapsevanemaid, õpetajaid kui ka koolipersonali. Uuringud on läbi viidud intervjuude teel ja küsimustikke kasutades. Taanlaste seitsmes raport annab ülevaate lasteasutuste- ja koolipersonali ning vanemate arusaamadest kiusamise olemuse kohta ning vaadeldakse kogemusi, mis on seotud kohvri (õppematerjalide) kasutamisega. Käesoleva magistrیتöö empiirilises osas on magistrیتöö

kirjutaja oma küsimustike loomisel lähtunud taanlaste poolt seitsmenda uuringu jaoks välja töötatud analoogilisest küsimustikust, millega uuriti programmi kasutajaid, nende arusaamu ning kogemusi. Taanlaste küsimustikud on vastusevariantidega, kuid antud magistritöö küsimustik on avatud. Taanlaste küsimustike kasutamine tõstab antud töö reliaabsust (*reliability*) ehk usaldusväärsust, sest antud töö küsimustikus on tehtud võimalikult vähe muudatusi küsimuste sisus. See omakorda tähendab, et ka mõni teine uurija jõuaks sama uuringut läbi viies samade tulemusteni. Antud küsimustik tagab ka valiidsuse (*validity*) ehk tõepärasuse, et mõõteriist uurib just seda, mida tegelikult tahetakse uurida ehk seotust reaalse maailmaga. (Käärik & Jakoreva, 1997; Cohen, Manion & Morrison, 2011.)

3.3. Andmekogumismeetod

Magistritöö empiirilises osas kasutati lähtuvalt uurimisprobleemi püstitusest kvalitatiivset uurimisviisi, kus andmed koguti avatud küsimustike kaudu. Kvalitatiivne uurimisviis valiti seetõttu, et sooviti uurida väiksemat hulka inimesi, kellel on kogemusi antud pilootprojektiga. Antud andmekogumismeetod annab algajale uurijale võimaluse kohandada küsimusi nii, et on võimalik parandada uuringu alguses tehtud puudujääke (Mills & Birks, 2014). Avatud küsimustiku abil on võimalik saada tegevustele, seisukohtadele ja veendumustele põhjendusi ja selgitusi (Laherand, 2008; Cohen, 2011). Veel räägib avatud küsimustike kasuks fakt, et vastused peegeldavad uuritavate vabu arvamused, hinnanguid ja kirjeldusi (Greswell, 2014; Õunapuu, 2014, 159).

Küsimustike saatmine valimile toimus üks aasta peale pilootprojekti rakendamist ehk 2014. aasta septembris-novembris. Avatud küsimustik saadeti e-posti teel kõigile Lastekaitse Liidu poolt määratud „Kiusamisest vabaks!” kontaktisikutele koolides, kes omakorda edastasid küsimustikud 2013/2014 õppeaastal pilootprojektis osalenud õpetajatele. Õpetajad saatsid täidetud küsimustikud tagasi magistritöö kirjutajale. Uuringu käigus osutus vajalikuks tõlkida eestikeelne küsimustik ka vene keelde, sest kaks uuringus osalenud õpetajat ei saanud eestikeelsest ankeedist aru. Avatud küsimustikud saadeti 25 projektis osalenud kooli kontaktisikule ning 21 kooli tagastasid täidetud küsimustikud, sh vastuseid kokku saadi 27 õpetajalt.

Uurimisinstrument algab õpetajate poole pöördumisega. Seejärel on vastamisaktiivsuse suurendamiseks lisatud küsimustikule viisakas pöördumine, kus selgitatakse käsitluse läbiviimise põhjuseid ning lisaks lühike sissejuhatus teemablokkidest. Samuti on küsitlus varustatud kontaktandmetega, kelle poole küsitlusega seotud probleemide korral pöörduda. Küsitluses on kaks taustandmete küsimust ning kuus teemablokki avatud küsimusi (kokku 23 küsimust). Taustandmetest pidas magistritöö kirjutaja vajalikuks koguda vastaja nime ning kooli andmeid, sest nii oli võimalik kontrollida, millised koolid on vastanud. Antud andmed olid vajalikud vaid magistritöö kirjutajale ning neid ei avalikustata magistritöö raames.

Avatud küsimustik koosneb kuuest teemablokist:

I Kiusamise olemasolu klassis

Selles teemablokis selgitati, kuidas õpetajad saavad aru kiusamise mõistest, millisena näevad nad kiusamise probleemi oma klassis ning millist liiki kiusamist klassis enim leidub. Kokku oli 3 küsimust.

II Projekti toimimine koolis ja kollektiivis

Õpetajatel paluti selgitada, kuidas hindavad nad projekti „Kiusamisest vabaks!“ oma kooli seisukohalt, millised probleemid on tekkinud projekti käivitamisel, kuidas toimib omavaheline kogemuste jagamine ning millist abi vajaksid õpetajad, et projekt paremini käivituks. Kokku oli 4 küsimust.

III Projekti õpilasepoolne vastuvõtt ning mõju sotsiaalsete oskuste arengule

Kolmanda valdkonna küsimustega selgitati, kas ja kui palju on rühmas õpilasi, kes on programmiga juba lasteaias kokku puutunud ning millised on nende sotsiaalsed oskused võrreldes klassikaaslastega. Samuti uuriti, millised on õpetajate ootused õpilaste sotsiaalse arengu muutustele seoses projektiga. Lisaks kuulus sellesse valdkonda ka küsimus, kus uuriti, mis ei meeldinud lastele projekti käivitamise juures. Kokku oli 4 küsimust.

IV Kiusamise ennetamine

Õpetajatel paluti selgitada, kuidas on klassis kiusamise ennetamisega tegeletud enne projekti. Uuriti, kuidas on lapsevanemaid kaasatud kiusamise ennetamisse enne projekti kasutamist ja kuidas projekti ajal. Õpetajatel paluti selgitada, kuidas on kiusamise ennetamisele kaasa aidanud projekti „Kiusamisest vabaks!“ kohvri sisu ning neli põhiväärtust. Kokku oli 6 küsimust.

V Lapsevanemate kaasamine projekti

Valdkonna küsimustega selgitati, kuidas suhtuvad lapsevanemad projekti „Kiusamisest vabaks!“ ning millist abi ootavad õpetajad lapsevanematelt, et projekt koolis paremini käivituks. Kokku oli 2 küsimust.

VI Õpetajate rahulolu, soovid ja ettepanekud seoses projektiga.

Õpetajatelt uuriti, millised lisamaterjale oleks lisaks kohvri sisule vaja ja millised koolitusi õpetajad vajaksid. Lisaks uuriti, millised on eesmärgid uueks õppeaastaks seoses projektiga ning jäeti ka võimalus õpetajale oma ettepanekuid esitada. Kokku oli 4 küsimust.

3.4. Valimi moodustamine ja kirjeldus

Uuringu valim hõlmas pilootprojektis „Kiusamisest vabaks!“ osalevaid koole. Pilootprojektist „Kiusamisest vabaks!“ võttis 2013/2014 õppeaastal osa 25 kooli kõigist Eesti maakondadest, neist kaheksa olid Tallinna erinevate linnaosade koolid. Pilootkoolide leidmiseks võtsid MTÜ Lastekaitse Liidu esindajad ühendust maavalitsuste haridusnõunikega, kes tegid juhuvaliku. Samas lisandusid ka koolid, kes vabatahtlikult soovisid liituda. Igast koolist osales pilootprojektis kuni kaks 1.klassi õpetajat, kuid koolisiselt toimus muutusi (õpetajate töökohta vahetus, struktuuri muutused, projektist loobumine klassi poolt) ning seetõttu õpetajate arv valimis muutus. Kokku moodustasid valimi 25 kooli ehk kõik need koolid, kes pilootprojektis 2013/2014 õppeaastal ka ametlikult osalesid. Seega, valimi moodustamine toimus võrdsetel alustel ning kõigil projektis osalenud õpetajatel oli võimalus küsimustele vastata. Valimi puhul on tegemist

kriteeriumivalimiga. See tähendab, et valimile on ette antud konkreetsed kriteeriumid (Cohen, 2011). Valimi koolides pidid küsimustele vastama 1.klassi õpetajad, kes 2013/2014 aastal alustasid pilootprojektiga „Kiusamisest vabaks!”.

3.5. Andmete analüüs

Küsitlustele vastajad nummerdati, st iga vastaja sai endale tähise. Tähised pandi vastuste saatmise järjekorras. Esimene, kes vastused ära saatis, sai endale tähiseks Õ1 ehk õpetaja 1. Järgmised järjest Õ2, Õ3, Õ4 jne kuni viimaseeni, kes sai koodiks Õ26. See on vajalik eriti uurimistulemuste peatükis, kus illustreerivate näidete taga on antud tähised. See tagab usaldusväarsuse (Patton, 2002). Antud magistritöö lõpus on lisana antud näidis anonüümse õpetaja poolt vastatud küsimustikule.

Kvalitatiivsetest andmetest, mis koguti küsimustike toel, kogunes esmalt standardiseerimata andmestik, mis nõudis kategoriseerimist. Vastuseid analüüsides sõeluti välja need tekstiosad, mis olid suure esinemissagedusega ning sarnase tähendusega (Greswell, 2014; Õunapuu, 2014). Saadud tekst süstematiseeriti ning koondati laiemale tähendusega kategooriatesse, mille abil saadi tulemusi analüüsida (Õunapuu, 2014; Cohen, 2011, Patton, 2002). Andmetega töötamise viimaseks osaks oli antud töös tulemuste analüüsimine, mille tagajärjel sündisid järeldused. Selle etapi juures oli tähtsal kohal kogutud andmete sidumine töö teoreetilise osaga. (Cohen, 2011; Greswell, 2014.) Antud protsess tagab magistritöö veaküsimuse võimalikult madala protsendi, sest uurimistöö tulemuste kõrvutamine teooriaga näitas, et teoreetiline mudel on kooskõlas tulemustega (Greswell, 2014; Patton, 2002; Õunapuu 2014). Uurimistulemustetõlgendamist järeldustena kajastab arutelu peatükk. Järeldused on antud töös esitatud oluliste ettepanekutena edasiseks tööks projektiga „Kiusamisest vabaks!”.

4. UURIMISTULEMUSED

Uurimistulemuste peatükis esitatakse küsitluse tulemused lähtuvalt magistritöö kirjutaja eesmärgist, milleks oli välja selgitada pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ osalenud õpetajate arusaamad lastevahelisest kiusamisest, kiusamise ennetamisest ning uurida „Kiusamisest vabaks!“ metoodika tulemuslikkust õpetajate hinnangute põhjal, sh õpetajatepoolseid ettepanekuid projekti parandamiseks, mis on oluline osa antud magistritöö järeldustest.

Uurimistulemused on esitatud kuues kategoorias. Esimeseks kategooriaks oli „Kiusamise olemus ja olemasolu vastanute hinnangutel“, teiseks „Projekti toimimine vastanute koolis ja kollektiivis“, kolmandaks „Projekti õpilastepoolne vastuvõtt ning mõju sotsiaalsete oskuste arengule“, neljandaks „Kiusamise ennetamine pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ kaudu“, viiendaks „Lastevanemate kaasamine projekti“ ning kuuendaks kategooriaks „Õpetajate rahulolu, ootused ja ettepanekud seoses projektiga“.

Uurimuse tulemusele on lisatud ka illustreerivad näited õpetajate vastustest, mis on olulised, et näidata uuritavate konkreetseid mõtteid ja seisukohti antud teemal. Antud näidete kirjapilt on kajastatud muutmata kujul ning vastajad on märgistatud tähistega, et tagada nende anonüümsus.

Kiusamise olemus ja olemasolu vastanute hinnangutel

Magistritöö kirjutaja pidas oluliseks, et alustades kiusamisteemalist uuringut, peaksid õpetajad kõigepealt kirjeldama, mis on nende meelest kiusamine. Klassiõpetajate vastustest ilmnes, et 27-st õpetajast 17 peab kiusamist korduvaks tegevuseks ning 6 õpetajat peavad oluliseks märkida, et tegemist on tahtliku teoga kellegi suunas või kellegi vastu, kusjuures ka seda, et see, kelle vastu tegu toime pannakse, on tihtipeale nõrgem ja abitum ning eristub teistest. Samas kirjeldab enamik õpetajaid ehk 23 õpetajat kiusamist ka kiusamise liikide kaudu. Konkreetsemalt selgitasid õpetajad, et peavad kiusamiseks nii verbaalset, füüsilist, vaimset kui ka psühholoogilist vägivalda. Mõned näited õpetajate vastustest: „Vaimne ja füüsiline korduv negatiivne või agressiivne tegu, mis mõjutab elukvaliteeti ja hingerahu.“ (Õ16); „Väärkäitumine, mis on korduv ja mille eesmärk on teha kellegi kahju või kasutada oma ülevõimu kellegi allasurumiseks.“ (Õ11); „Kellelegi

teadlikult ebameeldivuste tekitamine. Seda nii sõnadega, füüsiliselt kui ka psühholoogiliselt.“ (Õ10)

See, kuidas õpetajad näevad kiusamist üleüldiselt, võimaldab aru saada, kuidas näevad õpetajad kiusamise probleemi oma klassis. Järgmise küsimusega sooviti uurida, kuidas laialdane on kiusamise probleem vastanute klassides. Vastustest ilmnes, et 27-st vastanud õpetajast 13 leidsid, et nende klassis esineb kiusamist. Näiteks toodi välja: „Probleem on tekkinud just tüdrukute hulgas, kus oli tegu üksteise peale valetamisega, grupist välja tõrjumisega.“ (Õ14); „Probleeme tekitab laps, kes on hiljuti mujalt meile kolinud. Poiss paistab silma kaasõpilastele halvasti ütlemise ja narrimisega. Paaril korral on ka rusikad käiku läinud.“ (Õ7). Lisaks tuli vastustest välja, et 27-st õpetajast 11 peavad küll tihti lahendama õpilastevahelisi konflikte ja tülisid, kuid nad ei pea neid olukordi kiusamiseks. Näiteks toodi välja: „Minu klassis on esinenud küll lastevahelisi konflikte, kuid pidevat kiusamist ma ei tea, et oleks. Eelmisel aastal olid mõned juhtumid, nendega tegelesin kohe ja laste ning vanemate sõnul sai probleem lahendatud.“ (Õ10); „Pigem tegemist ühekordsete konfliktide lahendamistega“ (Õ22). Neli õpetajat väidavad, et nende klassis kiusamist ei esine, kuid jätavad selgitamata, kas on omavahelisi lahkheliseid, mis võivad ühel päeval viia kiusamiseni.

Kui juba on teada, et klassiruumis on kiusamine, siis on oluline ka teada, millist liiki kiusamist seal klassiruumis kõige rohkem esineb. Enim olid õpetajad oma klassis kokku puutunud verbaalse kiusamisega (18 õpetajat 27-st). Näiteks: „Kõige rohkem lapsed narrivad üksteist, st ütlevad hüüdnimesid lähtuvalt kas perekonnanimest või mingist omadusest. Tüdrukute puhul on mureks ka see, et ei võeta mängu või kommenteeritakse riidetust.“ (Õ20). 27-st õpetajast 8 märgib ka ära, et on oma klassis kokku puutunud füüsilise kiusamisega. Näitena üks selgitus õpetajalt, kes on puutunud kokku füüsilise kiusamisega: „Füüsilist kiusamist esineb kõige rohkem – üksteise nimelt nügimine, möödaminnes „kogemata“ löömine. Aeg-ajalt ei saa päris täpselt aru, kas mängitakse või on asi juba emmale-kummale poolele vastumeelseks muutunud. Olen sekkunud, kui olen näinud, et üks on teisel praktiliselt jalgupidi seljas, kuid siis ütlevad mõlemad, et nad mängisid. Mine sa võta siis kinni.“ (Õ2). Samas mainiti õpetajate poolt ära ka eiramist ning mängust välja jätmist kui kiusamise ühte liiki. Näiteks: „Tuleb ette narrimist, tegevusest kõrvale tõrjumist, inetuid ütlemisi, vahel ka müksimist ja löömist.“ (Õ14).

Kokkuvõtvalt võib selle kategooria kohta öelda, et õpetajad oskavad hästi selgitada kiusamise olemust koolis ning nende arusaamad ühtivad teoreetikute definitsioonidega. Peaaegu kõik vastajad leidsid, et kiusamist esineb ka nende klassis või kui ei esine kiusamist, toimuvad lastevahelised tõsised konfliktid. Kõige enam puutuvad õpetajad kokku lastevahelise verbaalse vägivallaga ning füüsilise vägivallaga.

Projekti toimimine vastanute koolis ja kollektiivis

Esimese bloki küsimuste tulemustega sai selgeks, et kiusamine on aktuaalne probleem ka uuritavates klassiruumides ning õpetajad on sellega vähemal või rohkemal määral kokku puutunud. Enamik õpetajaid, kes väitsid, et kiusamist klassiruumis ei ole, ütlesid aga, et neil on siiski tülisid, lahkehelisid ja halvasti ütlemisi, mis ühel päeval võivad viia kiusamiseni. Seega võib järeldada, et õpetajad peavad kiusamisest rääkimist ja selle ennetamist oluliseks. Üheks võimaluseks on osaleda kiusamisvastases projektis „Kiusamisest vabaks!“. Küsitlust läbi viies sooviti teada õpetajate arvamusi, kas projekt on nende koolile vajalik ja sobiv ning kuidas projekt kollektiivis üldiselt toimib. Vastustest ilmnes, et 27-st õpetajast 24 hindasid projekti sobivust oma kooli positiivseks. Näiteks toodi välja: „Projekt sobib meie kooli, sest huvi kooli juhtkonna, tugipersonali ja klassiõpetajate hulgas on suur.“ (Õ16); „Sobib, kuna koolis on palju õpilasi ja kiusamise ennetamine peaks algama just algklassidest, et vanemas astmes seda võimalikult vähem esineks.“ (Õ19); „Mõte sobib hästi igasse kooli. Kindlasti ka meie kooli. Pikalt arvasin, et selline karuteema sobib pigem väiksematele, aga nähes kui hellalt lapsed suhtuvad karusse, olen mõelnud, et ehk ka segastel teismelistel kuluks ära üks pehme kaisukaru, kellele oma mured kurta. See karu ei sümboliseeri lastele niivõrd kiusamist, kui hellust ja hoolitsust, mida nad meie ülikiires maailmas aina vähem ja vähem oma lähedastelt saavad.“ (Õ2). Kaks vastanut ei pea projekti oma kooli sobilikuks, kuid kahjuks jääb üks oma selgitustes napsõnaliseks. Ta vastas: „Tagasi mõeldes olnule, siis kahjuks vist mitte eriti sobiv.“ (Õ14). Samas teine aga põhjendab oma seisukohta järgnevalt: „Raske, sest pooled klassid on venekeelsed ja pooled keelekümbklusid (venekeelsete klasside õpetajatel keelelised probleemid).“ (Õ18). Kahe vastanu arvates peaks projekt olema vaid lasteaias ning seda põhiliselt ajaressursi tõttu. Näiteks toodi välja: „Projekt sobib kooli küll, aga võib-olla mitte päris nii nagu lasteaias. Koolis peab leidma tunnis aega nii koosoleku kui ka temakaartide arutelu jaoks. Arutleda saab eesti keele tunnis ka lähtuvalt

lugemistekstidest.“ (Õ20); „Pigem sobib see lasteaeda, koolis räägitakse samadel teemadel inimeseõpetuses, eesti keele jt tundides, see ei pea olema eraldi projekt.“ (Õ7).

Kuna antud magistritöö üheks eesmärgiks oli koguda õpetajalt võimalikke ettepanekuid, kuidas pilootprojekt „Kiusamisest vabaks!“ veelgi kasutajasõbralikumaks muuta, siis oli oluline koguda õpetajate arvamusi selle kohta, millised probleemid projekti toimima hakkamisel tekkisid. 27-st õpetajast 10 väitsid, et pilootprojekti käivitamisel probleeme ei tekkinud, kuid peavad kõige suuremaks probleemiks projekti käivitamisel ajapuudust. Näiteks: „Aeg - pilootkooliks olemine tähendab suurt vastutust, aega kulub lisaks lastega tegelemisele ka teavitustöö tegemisele (oma kooli õpetajatele/ õpilastele, oma klassi vanematele, kogu kooli vanematele, maakonnas teistele pedagoogidele....) Ühe aastaga jõuab tegeleda oma klassiga ja teavitustööga, edasi saab kaasata rohkem pedagooge ja järk-järgult II ja III kooliastme õpilased.“ (Õ15); „Õppekava on väga tihe ja vahel on teemakäsitluse juures keeruline sobivat hetke leida.“ (Õ17). Kolm vastajat pidasid murekohaks seda, et kolleegide, sh juhtkonna huvi on liiga väike või pinnapealne. Näiteks: „Kooli juhtkonnapoolne huvi puudumine.“ (Õ7).

Järgnevalt soovitati õpetajatelt teada saada, kuidas toimib nende majas projektis osalevate õpetajate omavaheline kogemuste jagamine ja koostöö kolleegidega. Selgus, et kaks õpetajat ei tee teistega koostööd. Esimesel juhul oli põhjus selles, et tegemist oli ainukesel projektis osaleva õpetajaga oma koolis. Teisel juhul aga oli tegemist õpetajaga, kes väitis, et ei tee koostööd, sest teiste õpetajate huvi on väga vähene ja pealiskaudne. Ülejäänud 25 õpetajat väitsid, et teevad omavahel koostööd, mis väljendus ideede ning kogemuste jagamises ja vestlustes, ühistes üritustes, koordinaatori ja tugispetsialistide abi kasutamises, projekti ning kohvri tutvustamises kooliperele ja ühistes tundides. Näiteks: „Me suhtleme omavahel ja meie keskpunktiks suhtlemisel on sotsiaalpedagoog, kelle tegevus aitab koordineerida meie tegevusi projekti vallas.“ (Õ4); Kõigil soovijatel on võimalik laenata kohvrikest ja suurt karu. Paralleelklassi õpetajaga, kes on ka osaleja projektis, vestleme ja arutame seda teemat küll sageli.“ (Õ17).

Magistritöö eesmärgist lähtuvalt oli õpetajatelt tähtis uurida, millist abi nad vajavad, et projekt koolis paremini toimiks. Vastustest selgus, et enim vajavad õpetajad juurde ajaressurssi. Peale selle märkisid õpetajad ka, et abi oleks väiksematest klassidest ning võimalusest tunde läbi viia ruumidest, kus oleks mugav ringis istuda. Õpetajad tähendasid,

et abi võiks olla tihedamast koostööst koolitajatega, kolleegidega, tugispetsialistidega ning juhtkonnaga. See abi, mida „Kiusamisest vabaks!“ meeskonnalt oodatakse, on praktilist laadi: ühiste arutelude metoodika selgitamine, ideede kogumik kodulehel, temaatilisi filme, venekeelseid materjale. Selgus, et õpetajad vajaksid lisaabi ka juhtkonnalt, sest siis tunneksid nad suuremat toetust. Näiteks vajavad õpetajad koordinaatorit ning tunnevad, et abi oleks ka sellest, kui tervele kooliperele projekti tutvustaks.

Kokkuvõtvalt selgus, et pea kõik õpetajad pidasid projekti oma kooli sobivaks. Seda eelkõige seetõttu, et peeti oluliseks alustada kiusamise ennetamisega juba võimalikult vara. Samal põhjusel arvas kaks vastajat, et projekt sobib rohkem lasteaeda, kuid ei öelnud ka otseselt, et see seetõttu kooli ei sobiks. Õpetajate hinnangutel peeti projekti käivitamise juures suurimaks probleemiks ajapuudust, millest võib järeldada, et õpetajaid tuleb koolitada, kuidas projekti materjale nii kasutada, et neid saaks ainetundide sisse tuua ning õpetajad ei tunneks, et peavad sellepärast tegema lisatööd. Kindlasti oleks abiks näidistunnid, kus on näidatud, kuidas oskuslikult erinevaid teemasid omavahel lõimida. Vastustest selgus, et üldjuhul teevad õpetajad kolleegidega palju koostööd ning kasutavad tugispetsialiste abi, et projekt paremini käivituks, kuid samas on ka neid, kes vajavad nii kooli juhtkonna, kolleegide kui ka projekti meeskonna suuremat abi, et kiusamist veelgi efektiivsemalt ennetada.

Projekti õpilastepoolne vastuvõtt ning mõju sotsiaalsete oskuste arengule

Rääkides projektist „Kiusamisest vabaks!“ toimimisest pilootkoolides oli magistritöö kirjutaja arvates väga tähtis empiirilises osas uurida õpetajate käest ka seda, kuidas õpilased on projekti vastu võtnud ning millised on õpetajate ootused laste sotsiaalsete oskuste arengule lähtuvalt pilootprojektist. Kuna antud projekt on koolides esimest aastat, kuid Eesti lasteaedades laialdaselt levinud juba 2010. aastast, siis on oluline teada ka seda, kas osa neid lapsi, kes tänaseks koolis projektis osalevad, on antud teemaga tuttavad juba lasteaiast. Õpetajate vastustest selgus, et neid lapsi leidub 16 õpetaja klassis, 8 õpetaja klassis neid lapsi, kes oleks lasteaias osalenud, ei ole ning kolm õpetajat ei osanud küsimusele vastata. Järgnevalt uuriti, kas nende laste sotsiaalsed oskused on võrreldes teiste lastega, kes ei ole projektis osalenud, kuidagi erinevad või paremad. Siinkohal on õpetajate arvamused erinevad. Nimelt arvab osa õpetajatest, et antud laste head sotsiaalsed

oskused (nagu nt koostöövõime, teiste kuulamine, probleemide lahendamise oskus, erinevuste sallimine) on kodu peegel ning nad ei seoks häid oskusi otseselt sellega, et lapsed on lasteaiast alates projektiga seotud olnud. Samas ei välista ka õpetajad, et see võib nii olla. Mõned näiteid õpetaja vastustest: „Need lapsed märkavad kaaslaste muret, tulevad õpetajalt abi otsima, lohutavad kaaslast ning pakuvad omalt poolt lahendusi, kuidas olukorda muuta.“ (Õ20); „Projektis osalenud õpilane omab alati oma arvamust, julgeb seda välja öelda, oskab probleemi üle arutleda ning kaaslastega koostööd teha. Kuid ka lasteaias nimetatud programmis mitteosalenute hulgas on lapsi, keda võib samuti iseloomustada.“ (Õ10). Järgnevast küsimusest selgus aga see, kuidas õpilased projekti suhtusid ja selle omaks võtsid (nii need, kes olid projektis alates lasteaiast kui ka need, kellele projekt oli täiesti uus). 27-st õpetajast 17-le tundus, et lapsed suhtusid projekti positiivselt ja võtsid kõik teema kiiresti ning kergesti omaks. Näiteks: „Kõik, mida projekti raames oleme ette võtnud, on olnud positiivse tagasisidega.“ (Õ14). Probleeme tekitas klassides kuuel korral massaaži tegemine. Mõned näiteid õpetajate poolt: „Minu klassis on umbes veerand õpilastest, kellele ei meeldi massaaž. Nad on nõus tegema seda väikese karuga, aga mitte kätega.“ (Õ10). Projekt jätab selle jaoks piisavalt ruumi, et murekohad mänguliselt lahendada ning vastustest selgub, et seda õpetajad ka teinud on. Seda tõestab õpetaja näide, et massaaži tegemine karuga on õpilasele vastuvõetav.

Projekti edukaks toimimiseks on olulisel kohal eesmärgipärane tegutsemine ning seetõttu uuriti klassiõpetajatelt, milliseid muutusi nad ootavad tänu projektis osalemisele laste sotsiaalsetes oskustes, lähtudes projekti põhiväärtustest. Õpetajate vastused peegeldasid läbimõeldud tegutsemist, sest kõik õpetajad oskasid põhjalikult kirjeldada, mida nad õpilastelt ootavad. Kuna küsimus oli püstitatud nii, et tuli vastata lähtuvalt projekti põhiväärtustest, milleks on austus, sallivus, julgus ja hoolimine, siis ka õpetajate vastused peegeldasid kõige rohkem just neid samu väärtusi. Õpetajad avasid oma seisukohad ning selle, kuidas nad ise reaalses elus tahaksid lapsi õpitavaid sotsiaalseid oskusi kasutamas näha. Mõned näited õpetajate vastustest: „Kõige enam ootan julgust seista nii enda kui sõprade eest, julgust astuda välja. Hoolivust näha teiste raskusi ja muresid ning neile tuge pakkuda. Austada teiste õigusi (nt klass on vaikne õppimise koht – kuskil peab ju vaiksem laps ka rahu saama – ja mitte lärmama klassis ning arvestama ka teiste soovidega.“ (Õ2); „Loodan, et need lapsed oskavad olla head kaaslasted, Julgevad märgata ebaõiglust ja sekkuda. Suudavad näha ja aktsepteerivad erinevusi ning kohtlevad kõiki kui võrdseid. Näitavad välja huvi, abivalmidust kõikide laste vastu.“ (Õ7); „Lapsed on julged sekkuma

ebaõigluses, oskavad abi kutsuda ja pakkuda. Julgus välja öelda oma arvamust. Laps ei hakka kohe kritiseerima ja sildistama, vaid oskab paremini kaaslaste erinevusega arvestada. Empaatilise poole areng lastel, oskus teist mõista.“ (Õ23).

Kokkuvõtvalt, pilootkoolide õpilastepoolne projekti vastuvõtt on olnud üldiselt positiivne. On teatud detailid (nt massaaž), mis neile pole meeldinud, kuid see on olukord, mida õpetaja saab loovalt ja vastavalt vajadusele ära jätta või ümber mängida. Õpetajate ootused projektile lähtuvalt laste sotsiaalsest arengust on kooskõlas projekti põhiväärtustega (sallivus, hoolivus, julgus, austus) ning õpetajad on enda jaoks lahti mõtestanud, mida täpsemalt nad lastelt seoses nende väärtustega ootavad. Samuti tuli õpetajate vastustest välja, et nende põhiväärtuste olemasolu klassiruumis ning igal lapsel ka üksikult tagab klassis sotsiaalse pädevuse, järelikult on need väärtused sotsiaalse kliima ja kiusamisvaba õhkkonna juures väga olulised.

Kiusamise ennetamine pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ kaudu

Võib oletada, et kiusamise ennetamine on toimunud koolides juba ammu, kuid see, milliseid tegevusi ja meetodikaid kasutades on see pilootkoolides toimunud, on antud magistratöökirjutajal teadmata. Seoses sellega uuriti õpetajatelt, millised on meetodid, mida nad on enne projekti „Kiusamisest vabaks!“ kasutanud, et ennetada kiusamist ning millised muutused on toimunud nüüd, kui koolid on liitunud pilootprojektiga „Kiusamisest vabaks!“. Uuringu tulemusena selgus, et õpetajate hulgas oli ka neid, kes enne ei teadvustanud kiusamise ennetamise olulisust ning otseselt sellega ei tegele. Näide õpetaja vastusest: „Varem ei olegi kiusamist ennetanud. Pole olnud sellist mõtteviisi. Ikka oleme klaaritud juba tehtud tegusid ja ainult osapooltega.“ (Õ20). Küsitluse vastustena pakkusid klassiõpetajaid erinevaid praktilisi võtteid ja meetodeid, millest kõige olulisemaks peeti vestlemist ühises ringis ning arutelusid. Õpetajaid tõid veel välja järgmised tegevused: dramatiseering ja rollimängud, lastekirjanduse kasutamine, aktiivne kuulamine, koostöö vanematega, ühisüritused, põhiväärtuste käsitlemine, mängud koostöö arendamiseks, õpilaste jälgimine ja kiusamisele kohene reageerimine, rühmadeks jagamine loosi teel, õpilastevahelised lepingud, videoklipid, rühmatöö, klassireeglid, enesehinnangu tõstmine, empaatiavõime arendamine ning töö pildimaterjaliga. Samas tõid kaks õpetajat välja, et peavad väga oluliseks kiusamise ennetamise juures oma eeskuju ning oma tunnetest ja tegudest rääkimist ning oma vigade tunnistamist, sealhulgas seda, et õpetaja

peab oma vigu tunnistama, otsimata sealjuures süüdlasi. Võiks arvata, et õpetajate teadmised ja oskused kiusamise ennetamisega tegelemiseks olid ka enne projektiga liitumist piisavad, kuid ometi soovis magistritöö kirjutaja teada, millised muutused on toimunud peale projektiga liitumist, mida see annab juurde ja miks peaks õpetajad tahtma projektiga liituda. Õpetajad tõid välja, et nad tegutsevad nüüd teadlikumalt ja eesmärgipärasemalt ning eneseusk on suurenenud. Mõned näited õpetajate vastustest: „Kindlasti tegeleb iga õpetaja sellega, et õpilased oleksid üksteise suhtes hoolivad, sõbralikud, sallivad. See projekt annab võimaluse teha seda teadlikumalt ja eesmärgistatult. Nüüd valmistan konkreetse tunni ette, mõeldes lastevaheliste suhete parendamisele ja hoidmisele.“ (Õ10); „Kui varasemalt pelgasin ebamugavaid teemasid, mis kaasnesid kiusamise tegelemisega, märkamisega, sekkumisega, siis nüüd haaran nii-öelda kohe „härjal sarvist“ kaasates lapsevanemaid ja tugispetsialiste.“ (Õ14); „Projektis on olemas kindlad ja õpilasi aktiveerivad meetodid, mida on hea õppetundides kasutada.“ (Õ24).

Lisaks uuriti õpetajatelt, kuidas on kaasa aidanud projekti kohvri sisu kiusamise ennetamisele nende koolis. Õpetajad leidsid, et positiivsed muutused toimusidki suuresti kohvri sisu tõttu. Nimelt tõid õpetajad välja, et kõik need vahendid on aidanud õpilasi panna teise inimese rolli, mis omakorda tagab oskuse olla salliv ja empaatiline. Suureks abiks kiusamise ennetamisel peeti teemakaarte, karu, nelja projekti meeskonna poolt seatud põhiväärtust, massaaži ning programmi „Parimad sõbrad“. Osa vastajatest tõi välja, et nende klassis on olulisel kohal karu, mis väljendus selles, et karu oli kaaslane, kes aitas probleeme lahendada, lisaks on õpe tänu karule mängulisem ja lapsesõbralikum. Näiteks toodi välja: „Karu on puhvriks suhtlemisel õpilastega. Mida karu nägi või kuulis vahetunnis? Sellele küsimusele vastavad lapsed hoopis avameelsemalt kui õpetaja küsimusele. Karu aitab muuta probleemide arutamist mängulisemaks, lapsesõbralikumaks.“ (Õ15); „Karu on konfliktis osapoolte vahendajaks või individuaalse mure ärakuulaja. On tunniosa kas alguses või virgutuseks.“ (Õ23). Samuti selgus, et õpetajad kasutavad aktiivselt teemakaarte. Peamiselt kasutavad õpetajaid neid ainetundides. Teemakaarte kasutatakse kiusamise ennetamiseks ning nende abil saab rääkida ka teemadest, mille järgi hetkel klassis vajadust ei oleks. Näiteks toodi välja: „Teemakaardid aitavad ennetavalt rääkida erinevatest võimalikest probleemidest, mis igas klassis võivad tekkida (uus õpilane klassis, rahvused, puudega inimesed jne), väga

tänuväärne materjal.“ (Õ15). Õpetajad tõid välja, et raamat „Koos õue“ oli nende jaoks kasulik ning abiks õppetöö planeerimisel ning hea koht ideede ammutamiseks. Vastajate üldine seisukoht raamatust „Paremad sõbrad“ oli positiivne, kuid antud uuringut läbi viies ei olnud enamik õpetajaid seda veel jõudnud kasutada. Oli aga ka õpetajaid, kes on kiusamise ennetamiseks raamatut „Paremad sõbrad“ kasutanud. Näiteks toodi välja: „„Paremad sõbrad“ – on käivitamisel, kuna mu endine klass suhtleb minuga tihedalt ja on huvitatud noorematest sõpradest.“ (Õ19); „Paremad sõbrad – oleme leidnud oma tee (5. klassi õpilased abistavad keskuste päevadel).“ (Õ22).

Projekti „Kiusamiseks vabaks!“ keskmes on neli põhiväärtust: sallivus, austus, hoolivus, julgus. Järgnevalt ülevaade sellest, kuidas on õpetajate meelest need põhiväärtused toetanud kiusamise ennetamist. Selgus, et kõik vastajad peavad projekti põhiväärtusi oluliseks, sest need aitavad mõista ja aru saada kiusamise olemusest ning teadvustavad rohkem kiusamise ennetamist. Samuti toodi välja, et nende põhiväärtuste abil on lapsel kergem oma tegevusi mõtestada. Õpetajad leidsid, et need põhiväärtused on sotsiaalselt arengut mõjutavad ning kiusamist kas ei teki üldse või on oluliselt vähem sellises grupis, kus neid põhiväärtusi austatakse. Näiteks toodi õpetajate poolt välja: „Need 4 põhiväärtust on väga konkreetsed ja jäävad õpilastel kergesti meelde. Mõnikord piisab ainult ühe sõna meeldetuletamisest ning õpilane lõpetab ebakohase käitumise.“ (Õ24); „Igapäevaseks kooseksisteerimiseks hädavajalikud põhiväärtused.“ (Õ27); „Need on parimad põhiväärtused mis olla saavad seoses kiusamise ennetamisega. Ülejäänud väärtusi saab kõiki rühmitada nende alla.“ (Õ10).

Kokkuvõtvalt selgus, et õpetajad on tänu projektile hakanud enam rõhku panema kiusamise ennetamisele ning eesmärgipärasele tegutsemisele. Vastustest järeldub, et õpetajad on enese jaoks rohkem teadvustanud kiusamise ennetamise olulisust. Kiusamise ennetamiseks on õpetajad saanud tänu projektile uusi materjale, mida nad hindavad positiivselt. Õpetajad peavad projekti juures väga oluliseks kohvrit, mille sisu on neile abiks olnud, et kiusamist ennetada. Samuti peeti tähtsateks ka projekti nelja põhiväärtust. (sallivus, austus, hoolivus, julgus). Eelkõige peeti neid tähtsaks, sest nendele põhiväärtustele toetudes on õpetajal lihtsam kiusamise ennetamist juurutada, kiusamisse sekkuda ning õpilasel lihtsam sotsiaalselt hakkama saada ja kiusamiskäitumist kas täitsa ära hoida või minimaalsel tasemel hoida.

Lastevanemate kaasamine projekti

Pilootprojekt „Kiusamisest vabaks!“ metoodika näeb ette, et kiusamise ennetamiseks peavad sellesse ühepalju panustama nii õpilased, koolipersonal (õpetajad, juhtkond jne) kui ka lapsevanemad. Seetõttu on ka antud magistritöös uuritud lastevanemate kaasamist projekti. Esmalt uuriti küsitluse käigus õpetajatelt, kuidas suhtusid lapsevanemad projekti käivitamisele. Selgus, et 27-st õpetajast 23 hindasid lapsevanemate suhtumist projekti käivitamisele positiivselt. Näiteks: „Lapsevanemad olid positiivselt meelestatud, pidasid seda õigeks ja vajalikuks.“ (Õ20); „Vanemad suhtusid positiivselt sellesse, et nende lapsed osalevad selles projektis. Vanemad loodavad, et see parandab laste omavahelisi suhteid ning üksteisele liiga tegemine väheneb ning lapsed oskavad oma käitumist analüüsida.“ (Õ10); „Oligi vanemate poolt välja pakutud, et kool jätkaks lasteaias alustatud.“ (Õ7). Üks vastaja tõdes, et lapsevanemad suhtusid projekti ükskõikselt. Kolmel juhul on küsimusele jäetud vastamata.

Projekti metoodika kesksel kohal on lastevanemate kaasamine kiusamise ennetamise ning seetõttu on antud magistritöös võrreldud lastevanemate kaasamist kiusamise ennetamise enne ja pärast projektiga liitumist. Õpetajad tõid välja, et enim on nad enne pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ kaasanud lapsevanemaid kiusamise ennetamise vestluste ja ühisürituste kaudu. Näiteks: „Kutsusin lapsevanemaid vestlusele ning palusin jagada mälestusi oma koolielust (positiivseid ja negatiivseid).“ (Õ13); „Vestledes, kuulates lastevanemate arvamusi ja ühiselt püüdes osapooli lepitada ja julgustada koostööle. Ühisüritused jõulude, vastlapäeva, emadepäeva ja kunstilaagrite organiseerimisel on andnud väga palju abi. Inimesed on tutvunud ja omavahel sõbrunenud. Mõne klassi puhul on väga toetav olnud kui lapsevanemateks on olnud minu endised õpilased (meie kooli vilistlased), kes seda ühes-tegemise hoogu on ka teistele edasi andnud.“ (Õ17). Samas peetakse tähtsaks ka ühiselt loodud reegleid, mis kehtivad nii koolis kui kodus. Samale küsimusele oli ka üks äärmuslikum vastus, mis viitab sellele, et õpetaja tunnistab, et varasemalt polegi ta tegelikult kiusamise ennetamisega tegelema, vaid lahendanud ainult tekkinud probleeme. Õpetaja vastus: „Varasematel aastatel on lahendatud juba tekkinud probleeme, ennetamisest väga rääkida ei saa.“(Õ14).

Järgnevalt uuriti küsitluses, kuidas õpetajad kaasavad lapsevanemaid kiusamise ennetamise projekti „Kiusamisest vabaks!“ valguses, sest nendest tulemustest on võimalik järeldada, milline on olnud muutus. Suurem osa vastajaid märkas muutusi, mis enamjaolt väljendusid selles, et peale projektiga liitumist on kiusamise ennetamisel abiks kohvri sisu. Näiteks toodi välja: „Lastevanemate koosolekul ikka teemaks võetud nõuanded vanematele. Meie karu käib ka kodudes, kus siis on karul ülesandeks rääkida, mis tema on ja mis on tema eesmärk.“(Õ2). Kõige enam mainisid õpetajad seda, et koosolekutel tutvustati projekti ning kohvri sisu. Samuti praktiseeriti lastevanematega massaaži. Õpetajad pidasid oluliseks välja tuua, et lastevanematele mõeldud materjalid aitasid vanematel mõista, et on ka ise kõik vanematena erinevad ning tajuvad ühesuguseid probleeme täiesti erinevalt. Õpetajaid leidsid, et materjal aitas vanematega koostöös leida juba ennetavalt probleemidele lahendusi. Analüüsi tulemustest selgus, et lastevanematega kasutati ka teemakaarte. Endiselt on kiusamise ennetamisel tähtsal kohal ühised õppekäigud ja üritused. Üks õpetaja vastas, et ta tegutseb kiusamise ennetamisel ja koostöös lastevanematega täpsel nii nagu ka varem. Õpetajad olid vanematele mõeldud materjalide eest tänulikud. Näiteks toodi välja: „Voldik, arutluskaardid vanematele – õpetajal on valmis materjal vanemate kaasamiseks, ei pea ise põlve otsas ratast leiutama. Ka vanematele meeldis grupis arutleda võimalike probleemide üle ja leida juba ennetavalt lahendusi. Vanemad tajusid, et on ka ise sedavõrd erinevad, et näevad ja mõistavad probleeme erinevalt.“ (Õ15).

Hea koostöö vanematega tagab paremad tingimused kiusamise ennetamiseks ning seetõttu oli uurimuse käigus tähtis teada saada, millist abi õpetajad vajaksid lastevanematelt, et uuel õppeaastal projekt klassis paremini toimiks. Selgus, et osad õpetajad vajavad lastevanematelt tuge ja toetust vestluse näol, ühisürituste korraldamist vanemate poolt, ühiseid põhimõtteid ja reeglite kinnipidamist ka kodus. Näiteks toodi välja: „Võib olla just lastevanemate poolt korraldatud mõni tore ühisüritus, kus osalevad KÕIK lapsed koos vanematega.“ (Õ14); „Ootame, et lapsevanemad ka kodus vestleksid lastega kiusamisest lähtudes põhiväärtustest ning teavitaksid õpetajat kui märkavad kiusamist (kooliõues, kooliteel, garderoobis), või kui laps räägib kodus koolis toimunud kiusamisest.“ (Õ23), „Ootan, et vanemad julgustaksid oma lapsi olema sõbralikud kaaslased, märkama abivajajaid ja rääkima oma muredest. Lisaks ootan, et vanemad ise oma käitumisega

oleksid eeskujuks.“ (Õ15).

Kokkuvõtvalt võib kategooria „Lastevanemate kaasamine projekti“ kohta öelda, et õpetajad on tänu projektile hakanud enam väärtustama lapsevanema rolli kiusamise ennetamisel. Vastustest järeldus, et lapsevanemad suhtuvad projekti positiivselt. Samuti selgub, et nad on kasutanud projekti kohvri materjale, et teha lastevanematega antud vallas koostööd. Kokkuvõtvalt võib veel öelda, et õpetajad ootavad lapsevanematelt enam toetust ning ühiseid reegleid, mis kehtiks nii koolis kui kodus, samuti nendepoolset initsiatiivi ühisürituste korraldamisel.

Õpetajate rahulolu, ootused ja ettepanekud seoses projektiga

Lähtuvalt antud magistritöö kirjutaja eesmärgist koguda õpetajatelt hinnanguid pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ kohta on viimaseks tulemuste kategooriaks „Õpetajate rahulolu, ootused ja ettepanekud seoses projektiga“. Esmalt sooviti klassiõpetajatelt teada saada, milliseid muutusi õpetajad ootavad laste sotsiaalsetes oskuste arengus, lähtudes projekti põhiväärtustest (sallivus, austus, hoolivus, julgus). Projektilt oodati enim, et lapsed oleksid sallivad erinevuste suhtes. Mõned näited õpetajate vastustest: „Loodan, et õpilased suudavad olla hoolivad ja sallivad kõigi kaasõpilaste suhtes, mitte ainult nende suhtes, kes on suuremad sõbrad. Rõhutame tihti, et meil on ainult siis hea koos õppida, kui oleme üksteise suhtes hoolivad, sallivad ning suhtume üksteisega austusega. Me ei pea olema kõigiga parimad sõbrad, kuid peame oleme kõik sõbralikud üksteise suhtes. Ikka on veel neid, kes ei julge oma arvamust avaldada. Loodan, et suudan selle projekti läbi seda muuta.“ (Õ10); „Ootan seda, et õpilased oskaksid üksteise erinevustega rohkem arvestada ning et nad aitaksid üksteist. Ootan seda, et nad oleksid ausad nii minu, oma klassikaalaste ning ka oma pereliikmete vastu. Soovin, et nad oleksid julged vahele astuma, kui nad näevad, et kedagi kiusatakse.“ (Õ24); Meie suurimaks mureks on tõrjutus grupis, seega tuleb rohkem keskenduda sallivuse teemale, õppima kohtlema kõiki võrdselt.“ (Õ14).

Et nende põhiväärtuste ja sellega seoses ka sotsiaalsuse arenemist toetada, on olulisel kohal projekti materjalid. Antud magistritöö kirjutaja palus õpetajatel kirjeldada oma soove, milliseid lisamaterjale vajaksid nad lisaks olemasoleva kohvri sisule. Veidi alla poolte vastajatest ehk 12 vastajat oli rahul olemasolevate materjalidega ning ei vaja lisa. Ülejäänud 15 vastajat nimetasid järgmisi vahendeid: preemiaklepsud, uuema

lastekirjanduse nimekirj, mis sobiks antud teemaga, karusid kõigile lastele, lauamängud, lisaraamat mängudega, uusi teemakaarte, töölehti, filme, interaktiivseid materjale, laulukassette, videofilme. Näited õpetajate vastustest: „Ka koolilastele võiksid komplekti kuuluda väikesed karud. Meil ostsid lapsevanemad need lastele. Need karud on neile väga tähtsad ja nendega tegeletakse pidevalt. Sooviks ka mingeid pisikesi kleepsusid, mida panna päevikusse sellele päevale, kui on toimunud konkreetset nõ karukeste tund. Siis saab ka vanem kodus kohe küsida, et mida täna konkreetset selles tunnis käsitleti ning laps saab oma muljeid jagada. Kas just kohvril, aga muidu lisamaterjalina sooviks mingeid lauamänge, mis põhineksid nendel põhiväärtustel.“ (Õ10); „Midagi premeerimiseks- nt kleepsudega lehed karukesega, millel on üks põhiväärtus (kokku kõik 4), et saaks konkreetse teo eest klepsu.“ (Õ8); „Võiks olla töölehti või mängu, mida lisatööna hea rakendada oleks. Mõni vahva lauamäng või kaardimäng, mis oleks sarnane põhimõtte mängule „Must Peeter“ a la , et maha lähevad need kaardid, kus on probleem ja lahendus vms.“ (Õ2).

Õpetajatel oli võimalik teha ettepanekuid ka selles osas, milliseid koolitusi nad vajaksid, et projekt nende koolis paremini käivituks. Enamik pilootkoolide õpetajaid on rahul nende koolitustega, mis senini pakutud, ning ei vaja lisa. Samas oli ka õpetajaid, kes tundsid vajadust koolituse järele, kus õpetatakse, kuidas juhtida vestlusi erinevate osapooltega. Lisaks soovisid õpetajad suhtlemistreeninguid õpilastele ning on ka vajadus praktiliste töökoolituste järele. Näiteks toodi välja: „Võib-olla olekski vaja mingisugust töölehtede koostamise näpunäiteid – kuidas saaks teemat igasse õppeainesse paremini sisse tuua. Tean, et „hea õpetaja“ mõtleb kõik ise välja, aga samas tahaks mitmekülgsust ja ideid ka „tootjate“ poolt. Tahaks, et projekti loojad annaksid konkreetseid näpunäiteid, kuidas saaks hakkama projektiga klassis, kus on pea 30 õpilast ning ei mingeid abiõpetajaid.“ (Õ2).

Antud magistr töö valguses on tähtis teada, millised on pilootkoolide õpetajate eesmärgid ning ootused seoses projektiga uueks õppeaastaks, sest see info võib olla vajalik projekti juurutajatele Eestis (MTÜ Lastekaitse Liit). Väike hulk vastajaid soovis jätkata uuel õppeaastal projekti kasutamist vanaviisi, pigem lisasid õpetajad eesmärgiks väikse lisaväärtuse ja –pingutuse tänu, mille toel võiks projekt veelgi tõhusam olla. Osa õpetajaid seadis endale eesmärgiks hakata kasutama ka programmi „Parimad sõbrad“, kusjuures see info peegeldus mitme küsimuse vastuses. Veel pidasid õpetajad oluliseks enam tähelepanu pöörata sallivusele kui põhiväärtusele, suurendada koostööd kolleegidega ja

lastevanematega (korraldada nt rohkem ühisüritusi) ning hoida üleval huvi projekti vastu. Ühel õpetajal oli huvi hakata ka pidama blogi, et kirja panna muutusi laste sotsiaalses arengus. Mõned näited õpetajate vastustest: „Tore oleks, kui huvi selle projekti vastu ei katkeks, vaid tekiks järjepidevus, et tekiks rohkem mõttekaaslasi, kellega ühiselt midagi ette võtta.“ (Õ14). Vastanute seas oli õpetajaid, kes seadsid uue õppeaasta eesmärgiks pöörata rohkem tähelepanu teadlikumalt kiusamise ennetamisele.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et õpetajate ootused projektile on väga tihedalt seotud projekti meeskonna poolt loodud põhiväärtustega. Kõige rohkem ootavad õpetajad muutusi õpilaste sallivuse arengus. Vastajate hinnangul on just põhiväärtused need, millele tuleks toetuda ning mis aitavad kiusamisega toime tulla. Õpetajad tegid ettepanekuid erinevate praktiliste vahendite suhtes, mida projekti meeskond võiks kohvrissi lisada. Samuti tõid õpetajad välja vajaduse koolituse järele, et kiusamise ennetamist koolis veelgi parandada. Uueks õppeaastaks on õpetajad endale seadnud erinevaid eesmäärke, katsetamaks veel avastamata materjale ning metoodikaid.

5. ARUTELU

Magistritöö kirjutaja eesmärk sai täidetud. Magistritöö empiirilises osas töid õpetajad välja oma arusaamad lastevahelisest kiusamisest ja selle ennetamisest. Samuti koguti õpetajatelt pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ metoodika rakendamise tulemuslikkuse kohta hinnanguid ning ettepanekuid, kuidas Taani projekti eestlaste jaoks muuta veelgi tõhusamaks ja kasutajale mugavamaks, et sellest oleks aina rohkematele Eesti koolilastele kasu. See, et need tulemused on kooskõlas töö teoreetilise osaga, näitavad selle töö tugevust ja usaldusväärust. Antud töös on järeldused esitatud suuresti ettepanekutena kõigile neile, kes projekti parendamise kallal vaeva näevad. Samas võivad ettepanekud olla abiks ka õpetajatele, kes on projektiga liitunud või tulevikus seda teevad.

Käesoleva magistritöö uurimistulemused viitavad sellele, et koolis toimub süstemaatilist kiusamist, kuid igapäevaselt puutuvad õpetajad kokku kiusamiskäitumise eelnevate ilmingutega (tülid, halvasti ütlemised jne), mis tihti jäävad koolis ühekordseks, kuid ei saa olla kindel, et neid rohkem ei kordu (Healey, 2011). Tallinna Ülikooli lõpetanud Kulbergi bakalaureusetöös (2008) läbi viidud sarnane uuring lasteaias aga viitab sellele, et lasteaias veel süstemaatilist kiusamist ei toimu, kuid samamoodi on olemas situatsioonikeskne kiusamiskäitumine. Nii käesoleva magistritöö kui ka Annika Jürise (2011) magistritöö, milles autor uuris projekti „Kiusamisest vaba lasteaed“, tulemused on sarnased. Tuginedes uurimistulemustele saab väita, et õpetajad ei tundnud enne projekti metoodika rakendamist end kiusamise ennetamises kindlalt, ent projekti rakendamine on andnud neile juurde enesekindlust ja oskusi, et kiusamissituatsioone ennetada ja lahendada. Nii lasteaia- kui ka klassiõpetajad saavad sellest projektist abi ja toetust, et lastele sotsiaalseid oskusi õpetada ning seeläbi lasteasutuste sotsiaalset kliimat positiivseks muuta. See omakorda tagab paremad eeldused kiusamise ennetamiseks.

Uurimusest selgusid järgnevad põhitulemused:

Läbi viidud uuringu põhjal võib tõdeda, et vastanud õpetajate arusaamad kiusamisest on väga sarnased erinevate teoreetikute (Olweus, 2005; Pellegrini, 2002; Smith, Mochen & Moody, 1999) definitsioonidega. Vastanud õpetajad on hästi kursis kiusamise olemusega ning ükski vastaja ei jäänud kiusamise mõiste selgitamisel hätta. Tähtis on ka ära märkida,

et suur osa õpetajatest tõi kirjeldamisel välja, et kiusamine on korduv tegevus. Üle poole vastajatest tunnistas, et kiusamine on probleemiks ka nende klassis ning ülejäänud vastajad leidsid, et nad ei liigitaks hetkel toimuvaid lastevahelisi konflikte kiusamise alla, sest tihti on probleemid vaid ühekordselt. Samas võib selle kirjelduse taga peituda ka probleemi mittetundmine või tahtmatus seda märgata, mis omakorda tähendab, et kiusamine uuritud klassiruumides võib olla veel suurem ja aktuaalsem, kui õpetajad seda peegeldasid ja ise seda tunnistavad.

Vabariigi Valitsuse (2011) poolt vastu võetud „Põhikooli riiklik õppekava“ näeb ette, et kool peab õpilastele tagama turvalise keskkonna nii kasvamiseks kui õppimiseks. Siinkohal aga tekibki vastuolu sellega, millist keelt kõnelevad erinevad rahvusvahelised uuringud (*EU Kids Online*, 2010) kui ka Eestis läbi viidud uuringud (Rummo & Aasvee, 2008) ja magistritööd (Jüris, 2011), mis tõestavad koolis toimuvat kiusamist. Seetõttu on vajalik ennetava meetmena koolidesse tuua kiusamisvastased projektid, mis ühtlasi muudavad koolikeskkonda turvalisemaks. Antud uuring tõestab, et pea kõigi pilootkoolide õpetajate hinnangutel sobib kiusamisvastane projekt „Kiusamisest vabaks!“ koolidesse hästi. Seda eelkõige põhjusel, et kiusamise ennetamisega peab hakkama tegelema võimalikult varakult. Projekti sobivuse kohalt on vajalik järeldusena välja tuua ka see, et need õpetajad, kes tundsid, et neid toetavad juhtkond ja teised kolleegid, pidasid projekti väga positiivseks. Need koolid, kelle sotsiaalne kliima oli õpetajate hinnangutel küps, et kiusamisega tegeleda, võtsid seda projekti paremini vastu. Ka teadlased, kes on positiivse sotsiaalse kliima mõjusid koolikiusamisele uurinud, on väitnud, et nende kahe asja vahel on tugev seos (O’Brennan, Waasdorp & Bradshaw, 2014).

Klassiõpetajate hinnangutel peeti projekti käivitamise juures suurimaks probleemiks ajapuudust. Antud magistritöö kirjutaja hinnangul ei tohiks ajapuudus mängida selles projektis rolli, sest „Kiusamisest vabaks!“ projekti materjale (sh kohvri sisu) on võimalik kasutada ka teiste ainetundide raames. See tähendab, et antud materjalid on hea võimalus lõiminguks. Mitte keegi teine, vaid õpetajad ise on need, kes planeerivad oma töökavad ning valmistavad ette tunnid. Planeerides kohe õppeaasta algul koha ka nende teemadele ja materjalidele, kindlustavad nad edaspidiseks, et neil on aega antud teemaga tegeleda. Õpetajate vastustest selgus, et mida enam nad olid projektiga tegelema, seda loomulikumaks teatud komponentide kasutamine läks. Näiteks projekti keskmes olnud põhiväärtused hakkavad ajapikku klassiga sama sammu astuma.

Murekohaks oli ka see, et juhtkonna ja kolleegide huvi on liiga nõrk ja pinnapealne ning seetõttu võib kannatada ka töö kvaliteet. Küsitlusest selgus, et õpetajad vajavad nii kooli juhtkonna, kolleegide kui ka projekti meeskonna abi, et kiusamist veelgi efektiivsemalt ennetada. Siinkohal tuleks pilootkoolide meeskondadel kooliti läbi mõelda, kuidas jõuda kõigi õpetajateni ning panna nad huvi tundma. See on äärmiselt oluline, sest kui vastutust ei võta kogu kooli personal, siis on kiusamise ennetamine märksa ebatõhusam (Senge, 2008). Õpetajad usuvad, et pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ meeskonnast ja koolitajatest võiks olla palju abi, et projekt koolides paremini käivituks. Näiteks soovivad õpetajad koolitust, kuidas juhtida suhtlust erinevate osapoolte (lapsevanemad, lapsed, kolleegid) vahel ning suhtlustreeninguid õpilastele. Õpetajad märkisid ära ka praktilist laadi muudatusi või täiendusi, millest oleks abi: ühiseid arutelusid, ideede kogumikku, temaatilisi filme, venekeelseid materjale. Siinkohal võib järeldada, et venekeelsed koolid vajaksid projekti toimima hakkamiseks lisatoetust, sest huvi projekti vastu on tegelikult olemas, kuid puudu jääb oskustest seda rakendada. Ka antud magistr töö raames oli vajalik uurimisinstrumendi tõlkimine vene keelde, et kõigil õpetajatel oleks võimalik küsimustikule vastata ning sellest õigesti aru saada. Vastustest selgus, et üldjuhul teevad õpetajad kolleegidega palju koostööd ning kasutavad tugispetsialiste abi, et projekt paremini käivituks. Kolleegidevaheline koostöö väljendub põhiliselt ideede, kogemuste jagamises ning vestlustes.

Käesoleva magistr töö raames oli oluline roll ka kiusamise ennetamise olemuse ning õpetajate hinnangute uurimisel. Küsitlemise tulemusena selgus, et enne pilootprojekti kasutati kiusamise ennetamiseks põhiliselt arutelusid ja vestlusi. Õpetajad pidasid oluliseks ka dramatiseeringut, lastekirjanduse kasutamist, koostööd lastevanematega, õpilaste jälgimist ning rühmatöid. Uuringust selgus, et üks õpetaja ei ole kiusamise ennetamisele enne projekti rakendumist mõelnud. Järelikult toimus teatud õpetajatel tänu projektile lausa mõtteviisi muutus, mis on väga oluline, et kiusamist ennetada. Peale projekti meetoodika rakendumist oma koolis peavad õpetajad oluliseks, et nende tegevused kiusamise ennetamiseks on eesmärgipärasemad ning nende eneseusk on suurenenud. Uuringutulemuste üheks läbivaks märksõnaks võib pidada pilootprojekti kohvrit, mida õpetajad pidevalt positiivselt ära märkisid. Ka kiusamise ennetamise juures peavad nad kohvri sisu toetavaks ning otstarbekaks. Küsitlusest selgus, et õpetajad kasutavad kiusamise ennetamiseks ning kiusamisolukordadest rääkimiseks väga aktiivselt kohvris

olevaid teemakaarte ning karusid. Ennetamise poole pealt on teemakaardid heaks vahendiks, sest nende kaudu on võimalik rääkida ka olukordadest, mida klassis ei esine. Järelikult on õpetajate võtted tänu projektile „Kiusamisest vabaks!“ muutunud laialdasemaks ning projekt toetab nende tegutsemist kiusamise ennetamise vallas. Projektis on seatud neli põhiväärtust, milleks on sallivus, austus, hoolivus ja julgus. Õpetajate hinnangutel toetavad need põhiväärtused igati kiusamise ennetamist, sest need aitavad rohkem oma tegevust teadvustada. Seetõttu on ka õpetajate sõnumid õpilastele selgemad ja üheselt mõistetavad. Põhiväärtused on projekti tugevaks selgrooks. Järelikult tuleks jätkata ka edaspidi kiusamise ennetamist põhiväärtuste rõhutamise kaudu. Uuringu tulemuste osas oli läbivaks see, et õpetajad peavad antud põhiväärtuste omandamist üheks olulisemaks osaks kiusamise ennetamisel.

Pilootprojekti „Kiusamisest vabaks!“ hea toimimise juures on oluline roll ka lastevanematel. Seetõttu uuriti antud magistritöös õpetajatelt nende arvamusi lastevanemate kaasamisest kiusamise ennetamisse. Varasematel aastatel, enne projekti rakendumist kaasati lapsevanemaid ühiste ürituste ja vestluse kaudu. Tänu pilootprojektile on õpetajad mõistnud lapsevanemate tähtsust antud teema puhul ning õpetajad kaasavad julgemalt ka lapsevanemaid. Taaskord peeti selle tegevuse juures oluliseks kohvri sisu, milles on praktilisi nõuandeid, kuidas lapsevanematega koostööd teha. Tulemustest võib järeldada, et varasemast enam pööratakse tähelepanu koostööle vanematega ning usutakse, et sellest võib kiusamise ennetamisel abi olla. Samas avaldasid õpetajad arvamust, et kiusamise ennetamise seisukohalt on tähtis ka õpetaja eeskuju. Seda arvamust on võimalik võrrelda Bandura (1977) sotsiaalse õppimise teooriaga, mille järgi lapsed õpivad teiste tegude järgi ning seetõttu muutuvad ka nende käitumismustrid. Samamoodi on ka projekti „Kiusamisest vabaks!“ võimalik kasutada nii, et õpilased õpiksid positiivse eeskuju järgi häid käitumismudeleid.

Üheks olulisemaks osaks antud magistritöös oli küsitletud õpetajate ootused ja ettepanekud projektile. Kõige suuremaks ootuseks peavad õpetajad, et nende õpilased oleksid üksteise suhtes sallivad. Hea on tõdeda, et just sallivus on üks projekti põhiväärtusi. Ka teised õpetajate ootused on seotud põhiväärtustega: rohkem julgust, teiste märkamist ja hoolimist. Järelikult pööravad õpetajad tänu projektile tähelepanu õpilaste sotsiaalsete oskuste arendamisele (nt sallivus, empaatia, koostöövõime) ning see omakorda on eelduseks positiivsele sotsiaalsele keskkonnale, kus kiusamist võib leida minimaalselt, sest

saavutatud on sotsiaalne pädevus. Sotsiaalselt pädev inimene saab hakkama erinevates keskkondades, samas ei lähe vastuollu sotsiaalsete normide ja eeskirjadega (Bierman, 2004). Õpetajate ettepanekud projekti meeskonnale puudutavad suuresti materjale ja kohvri sisu. Õpetajad sooviksid lisaks olemasolevale materjale veel preemiakleepse, toetava lastekirjanduse nimekirja, kõigile lastele karusid, lauamänge, mängude raamatut, uusi teemakaarte, töölehti, filme, interaktiivset materjali.

Töö autor teeb ettepaneku, et „Kiusamisest vabaks!“ projekti võiks edaspidi uurida võrdluses kontrollkoolidega, kus antud projekti metoodikat ei rakendata. Samuti oleks põnev uurida koolipersonali (sh õpetajad, juhtkond, tugispetsialistid) seotust projektiga ning kooli sotsiaalse kliima mõju kiusamise ennetamisele.

Antud magistritöö puuduseks võib olla see, et uuringu oleks võinud läbi viia intervjuu vormis. Samas ei leia autor, et see uuringu põhitulemusi oluliselt muudaks. Kindlasti oleks see andnud võimaluse uurida õpetajatelt rohkem vastuste täpsustusi, mida hetkel polnud võimalik teha. Teiseks piiranguks on see, et 4 pilootkooli ei võtnud uuringust osa ning nende arvamusi antud magistritöö ei kajasta. Ebameeldivaks üllatuseks osutus see, et nende koolide juhtkonnad ei vastanud kirjadele ega täitnud abipalvet.

Käesoleva magistritöö tulemusi ei ole võimalik üldistada laiemalt teistele Eesti koolidele, sest uurimuse valim ei olnud piisavalt suur. Samas ei olnudki antud kriteeriumvalimiga võimalik valimit suurendada, sest sooviti uurida nimelt pilootkoole, mida Eestis on vaid teatud hulk. Seega, antud pilootprojekti arvestades on käesolev magistritöö uurimuslik osa läbi viidud esindusliku valimiga.

Käesolev uuring on vajalik nii haridusasutuses töötavale personalile kui ka lastevanematele, et nende tähelepanu võimalikult varakult suunata kiusamise ennetamisele. Veel on antud magistritöö vajalik MTÜ Lastekaitse Liidule, kes õpetajate hinnangute ja ettepanekute kaudu saavad projekti täiustada.

ALLIKAD

- Agasild, K. (2010). *Kiusamise ennetamine eelkoolieas (bakalaureusetöö)*. Tallinn.
- Ainsworth, M., Blehar, M., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Aronson, E. (2007). *The social animal*. New York: Worth Publishers.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social-cognitive theory*. Upper Saddle River, N.J.: Prentice-Hall.
- Bayar, Y., & Ucanok, Z. (2012). School Social Climate and Generalized Peer Perception in Traditional and Cyberbullying Status. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12(4), 2352-2358.
- Beale, A. V. (2000). Peer performed psychoeducational drama as focused discussion stimulus. *The Peer Facilitator Quarterly*, 17, 52-55.
- Beale, A., & Scott, P. (2001). "Bullybusters": Using drama to empower students to take a stand against bullying behavior. *Professional School Counseling*, 4(4), 300-305.
- Bear, A. L., & Glasgow, J. N. (2008). Take the bullies to task. Using process drama to make a stand. *The English Journal*, 97(6), 79-86.
- Bee, H., & Boyd, D. (2006). *The developing child*. Boston: Pearson/Allyn & Bacon.
- Bierman, K. L. (2004). *Peer rejection: Developmental processes and intervention*. New York: Guilford Press.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss* (Kd. 1). New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books.
- Bradshaw, C. P., Koth, C. W., Thornton, L. A., & Leaf, P. J. (2009). Altering school climate through school-wide Positive Behavioral Interventions and Supports: Finding form a group-randomized effectiveness. *Prevention Science*, 10, 100-115.
- Branscombe, A., Burcham, J. G., Castle, K., Surbeck, E., Dorsey, A. G., & Taylor, J. B. (2014). *Early childhood curriculum: a constructivist perspective*. London: Routledge.

- Bub, K. (2009). Testing the effects of classroom support on children's social and behavioral skills at key transition points using latent growth modeling. *Applied Developmental Science, 13*(3), 130-148.
- Cohen, J., McCabe, L., Michelli, N. M., & Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, practice and teacher education. *The Teachers Collage Record, 111*, 180-213.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2011). *Research methods in education*. London; New York: Routledge.
- Eesti Vabariigi õiguskantsler. (2014). *Laste ombudsman*. [2015, aprill 18].
www.lasteombudsman.ee
- EU Kids Online. (2010). *Riskid ja turvalisus internetis: Euroopa laste vaatenurk peamiste tulemuste eestikeelne kokkuvõte*. (V. Kalmus, K. Karu, L. Komp, P. Runnel, P. Pruulmann-Vengerfeldt, A. Siibak, & K. Ugur, Toim-d). [2015, aprill 18].
<http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20%282009-11%29/EUKidsExecSummary/EstoniaExecSum.pdf>
- Fox, L., Dunlap, G., Hemmeter, M. L., Joseph, G., & Strain, P. (2003). The teaching pyramid: A model for supporting social competence and preventing challenging behavior in young children. *Your Children, 58*(4), 48-52.
- Gilman, R., Huebner, S., & Furlond, M. (Toim-d). (2008). *Handbook of positive psychology in schools*. New York; London, Routledge.
- Greswell, J., (2014). *Research methods. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, 4th Edition. Lincoln: Sage.
- Haataja, A., Voeten, M., Boulton, A. J., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2014). The KiVa antibullying curriculum and outcome: does fidelity matter? *Journal of School Psychology, 52*(5), 479-493.
- Johnson, C. (2001). Helping children to manage emotions which trigger aggressive acts: An approach through drama in school. *Early Child Development and Care, 166*(1), 109-118.
- Jüris, A. (2012). *"Kiusamisest vabaks" metoodika tulemuslikkus lasteaia õpetajate hinnagutel (magistritöö)*. Tallinn.
- Kagan, S. (1989). *Cooperative learning resources for teachers*. San Juan Capistrano: CA: Resources for Teachers.
- Karu, M., Turk, P., Biin, H., & Halla, S. (2012). Lapse õiguste ja vanemluse monitoring. Laste küsitlus. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

- Keltikangas-Järvinen, L. (1992). *Agressiivne laps: kuidas suunata lapse isikuse arengut*. Tallinn: Koolibri.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2011). *Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused*. Tallinn: Koolibri.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2013). *Väikelapse sotsiaalsus*. Tallinn: Koolibri.
- Kikas, E. (Toim.). (2008). *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda.
- Kikas, E. (Toim.). (2010). *Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Kikas, E., & Toomela, A. (Toim-d). (2015). *Õppimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine*. Tallinn: Eesti Ülikoolide Kirjastus.
- Kulberg, G. (2008). *Kiusamine eelkoolieas (6-7 aastased lapsed) (bakalaureusetöö)*. Tallinn.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: Vali Press.
- Käärrik, E., & Jakoreva, I. (1997). Valiidusest ja reliaablusest. *ESS Teabevihik* (Kd. 9, lk 42-46). Tartu.
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
- Liiv, K. (2012). Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine 2009/2010. õppeaastal Eesti HBSC uuringu raport. rmt: M. Raias (Toim.). Tartu: Atlex AS.
- Lindberg, S., Lehrmann, K., & Kampann, J. (2009). *8th raport on "Free from Bullying". Experiences of using the school suitcase and the friendship programme "Better Buddies"*. Roskilde: Centre for Childhood, Youth and Family Life Research (CeBUFF).
- Low, S., & Van Ryzin, M. (2014). The Moderating Effects of School Climate on Bullying Prevention Efforts. *School Psychology Quarterly*, 29(3), 306-319.
- Mills, J., & Birks, M. (2014). *Gualitative methodology: A practical guide*. Los Angeles: Sage.
- Naarits-Linn, T. (2012). *Karid ja päästerõngad: raamat täiskasvanule, kes soovib õpilast raskustes toetada*. Tallinn: Alfapress.
- New, R. S., & Cochran, M. (Toim-d). (2007). *Early childhood education: an international encyclopedia*. (Kd. 1). London: Praeger.

- Niiberg, T., & Karu, H. (2007). *Kakskeelsuse karid elus ja mängus*. Tartu: Atlex.
- O'Brennan, L., Waasdorp, T., & Bradshaw, C. (2014). Strengthening bullying prevention through school staff connectedness. *Journal of Educational Psychology, 106*(3), 870-880.
- Olweus, D. (2005). *Bullying at school: what we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Ots, L. (Toim.). (2005). *Üldoskused - õpilase areng ja selle soodustamine koolis*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Ots, L. (Toim.). (2008). *Uued ajad - uued lapsed: teadusartiklite kogumik*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Patton, M. (2002). *Qualitative research & Evaluation Methods*. Thousand Oaks: Sage.
- Pellegrini. (2002). Bullying, Victimization, and Sexual Harassment During the Transition to Middle School. *Educational Psychologist, 37*(3), 151-163.
- Perry, D., & Bussey, K. (1984). *Social development*. Englewood Cliffs: Prantice Hall.
- Rodkin, P., & Hodges, E. (2003). Bullies and Victims in the Peer Ecology: Four Questions for Psychological and School Professionals. *School Psychology Review, 32*(3), 384-400.
- Ross, G., & Nelson, R. (2014). Using Theater and Drama Interventions to Reduce Bullying in School-Aged Children. *Therapeutic Recreation Journal, 48*(4), 334-336.
- Rummo, T.-L., & Aasvee, K. (2008). Õpilaste heaolu ja tervis. rmt: L. Haugas (Toim.), *Lapsed. Children* (lk 39-51).
- SA Kiusamise Vastu. (2014). *KiVa Anti-Bullying Program*. [2015, märts 21]. http://www.kivaprogram.net/estonia/uudised/kooliterviklik_ennetusprogramm_aitab_vahendada_kiusamise_ohvrite_hulka
- Save the Children Denmark. (2013). *Kiusamisest vabaks! Teoreetilise ja praktilise käsiraamat*. Tallinn: Save The Children Denmark.
- Scarpaci, T. (2006). Bullying effective strategies for its prevention. *Kappa Delta Di Record, 42*, 171-174.
- Senge, P. (2008). *Õppiv kool*. Tartu: Atlex AS.
- Smith, P., Cowie, H., & Blades, M. (2008). *Laste arengu mõistmine*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

- Smith, P., Madsen, K., & Moody, J. (1999). What causes the age decline in reports of being bullied at school? Toward a developmental analysis of risks of being bullied. *Educational Research*, 41, 267-285.
- Sugai, G., Horner, G., Dunlap, M., Hieneman, T. J., Lewis, C. M., Nelson, T., . . . Rief, M. (2000). Applying positive behavioral support and functional behavioral assessment in schools. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 2(3), 131-143.
- Tropp, K., & Saat, H. (2010). Õpilaste suhted eakaaslaste ning täiskasvanutega ja sotsiaalsete oskuste areng. rmt: E. Kikas (Toim.), *Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes*.
- Vabariigi Valitsus. (2011). *Põhikooli riiklik õppekava*. [2015, märts 21].
<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020?leiaKehtiv>
- Webster-Stratton, C. (1999). *How to promote children's social and emotional competence*. London: Paul Chapman.
- Wings for kids*. (2013). [2015, aprill 18].
<http://www.wingsforkids.org/>
- Vreeman, R. C., & Carroll, A. E. (2007). A systematic review of school-based interventions to prevent bullying. *Archives of Pediatric Adolescent Medicine*, 161(1), 78-88.
- Võgotski, L. S. (1978). *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*. London: Harvard University Press.
- Õunapuu, L. (2014). Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu. [2015, aprill 22].
<http://hdl.handle.net/10062/36419>

Lisa 1. UURIMISINSTRUMENT

Austatud projektis “Kiusamisest vabaks!” osalev õpetaja,

Käesoleva küsimustiku eesmärk on selgitada projekti metoodika võimalikke mõjusid kiusamise ennetamisele ning õpetajate hinnanguid projekti sobivusele Eesti koolidesse.

Küsimused on jaotatud järgmistesse teemablokkidesse: kiusamise olemasolu klassis, Projekti lastepoolne vastuvõtt ning mõju sotsiaalsete oskuste arengule, kiusamise ennetamine, lapsevanemate kaasamine projekti ja õpetajate rahulolu, soovid ja ettepanekud seoses projektiga.

Palun vastake küsimustele lähtuvalt Teie isiklikest kogemustest ja arusaamadest. Teie vastuste anonüümsus on tagatud. Küsitluse tulemusi kasutatakse üldistatud kujul ainult käesoleva projekti uurimuse raames.

Teid tänades,

Saskia Tärk TLÜ algõpetuse osakonna magistrant

E-mail: saskiat@tlu.ee

Palun vastake kõigile järgnevatele küsimustele kirjalikult, võimalikult täpselt ja põhjendatult.

Taustandmed (vajalikud vaid magistritöö autorile)

Nimi:

Kool:

Kiusamise olemasolu klassis

1. Mis on teie arvates kiusamine?
2. Millisena näete kiusamise probleemi teie klassis?
3. Millist liiki kiusamist teie klassis kõige rohkem esineb?

Projekti toimimine koolis ja kollektiivis:

4. Kuidas hindate projekti sobivust teie kooli?
5. Kuidas toimib teie majas projektis osalevate õpetajate omavaheline kogemuste jagamine?
6. Millist abi vajaksite, et projekt teie koolis paremini toimiks?
7. Millised on probleemid, mis on projekti toimima saamisel tekkinud?

Projekti lastepoolne vastuvõtt ning mõju sotsiaalsete oskuste arengule:

8. Kas ja kui palju on klassis lapsi, kes on lasteaias osalenud projektis „Kiusamisest vaba lasteaed“?
9. Millised on nende laste, kes on osalenud projektis „Kiusamisest vaba lasteaed“ sotsiaalsed oskused võrreldes nende klassikaaslastega, kes ei ole selles projektis osalenud?
10. Mis projekti käivitamisel ei ole lastele meeldinud?
11. Milliseid muutusi ootate laste sotsiaalsete oskuste arengus lähtudes projekti põhiväärtustest? (Palun vastake lähtuvalt projekti põhiväärtustest: sallivus, austus, hoolivus, julgus)

Kiusamise ennetamine

12. Nimetage vähemalt üks meetod, mida olete enne projekti ”Kiusamisest vabaks!” kasutamist teinud, et ennetada kiusamist?
13. Kuidas olete varasematel aastatel kaasanud lapsevanemaid kiusamise ennetamisse?
14. Kuidas olete seoses projektiga „Kiusamisest vabaks!” kaasanud lapsevanemaid kiusamise ennetamisse?
15. Mida te teete seoses projektiga varasemast teisiti?
16. Kuidas on kaasa aidanud projekti Kohvri sisu kiusamise ennetamisele koolis? Palun rääkige järgmistest vahenditest: karu, massaažiraamat, teemakaardid, raamatud ”Koos õue” ja ”Paremad sõbrad”, voldik ja arutluskaardid vanematele.
17. Kuidas aitavad projekti neli põhiväärtust (sallivus, austus, hoolivus, julgus) kaasa kiusamise ennetamisele?

Lastevanemate kaasamine projekti:

18. Kuidas suhtusid lapsevanemad projekti käivitamisse?
19. Millist abi ootate te lapsevanematelt uuel õppeaastal, et projekt klassis paremini käivituks?

Õpetajate rahulolu, soovid ja ettepanekud seoses projektiga

20. Milliseid lisamaterjale vajaksite lisaks olemasolevale Kohvri sisule?
21. Milliseid koolitusi vajaksite, et projekt teie koolis paremini käivituks?
22. Millised on teie eesmärgid seoses projektiga uueks õppeaastaks?
23. Kas soovite lõpetuseks midagi lisada? Ettepanekuid?

Lisa 2. NÄIDIS VASTATUD KÜSIMUSTIKUST

Austatud projektis “Kiusamisest vabaks!” osalev õpetaja,

Käesoleva küsimustiku eesmärk on selgitada projekti metoodika võimalikke mõjusid kiusamise ennetamisele ning õpetajate hinnanguid projekti sobivusele Eesti koolidesse.

Küsimused on jaotatud järgmistesse teemablokkidesse: kiusamise olemasolu klassis, Projekti lastepoolne vastuvõtt ning mõju sotsiaalsete oskuste arengule, kiusamise ennetamine, lapsevanemate kaasamine projekti ja õpetajate rahulolu, soovid ja ettepanekud seoses projektiga.

Palun vastake küsimustele lähtuvalt Teie isiklikest kogemustest ja arusaamadest. Teie vastuste anonüümsus on tagatud. Küsitluse tulemusi kasutatakse üldistatud kujul ainult käesoleva projekti uurimuse raames.

Teid tänades,

Saskia Tärk TLÜ algõpetuse osakonna magistrant

E-mail: saskiat@tlu.ee

Palun vastake kõigile järgnevatele küsimustele kirjalikult, võimalikult täpselt ja põhjendatult.

Taustandmed

Nimi: xxx xxx

Kool: xxx

Kiusamise olemasolu klassis

1. Mis on teie arvates kiusamine?

Kiusamine on järjepidev füüsiline või vaimne terror.

2. Millisena näete kiusamise probleemi teie klassis?

Erisused vaimsetes või füüsilistes võimetes.

3. Millist liiki kiusamist teie klassis kõige rohkem esineb?

Vaimne

Projekti toimimine koolis ja kollektiivis:

4. Kuidas hindate projekti sobivust teie kooli?

Projekt on väga vajalik ning sobiv.

5. Kuidas toimib teie majas projektis osalevate õpetajate omavaheline kogemuste jagamine?

Pidev kogemuste ja ideede jagamine, teineteise toetamine.

6. Millist abi vajaksite, et projekt teie koolis paremini toimiks?

Ajaressurssi

7. Millised on probleemid, mis on projekti toimima saamisel tekkinud?

Aeg- pilootkooliks olemine tähendab suurt vastutust, aega kulub lisaks lastega tegelemisele ka teavitustöö tegemisele (oma kooli õpetajatele/ õpilastele, oma klassi lastevanematele, kogu kooli vanematele, maakonnas teistele pedagoogidele....)

Ühe aastaga jõuab tegeleda oma klassiga ja teavitustööga, edasi saab kaasata rohkem pedagooge ja järk-järgult II ja III kooliastme õpilased.

Projekti lastepoolne vastuvõtt ning mõju sotsiaalsete oskuste arengule:

8. Kas ja kui palju on klassis lapsi, kes on lasteaias osalenud projektis „Kiusamisest vaba lasteaed“?

Mitte ühtegi

9. Millised on nende laste, kes on osalenud projektis „Kiusamisest vaba lasteaed“ sotsiaalsed oskused võrreldes nende klassikaaslastega, kes ei ole selles projektis osalenud?

Ei saa vastata

10. Mis projekti käivitamisel ei ole lastele meeldinud?

Lapsed on projekti väga hästi vastu võtnud.

11. Milliseid muutusi ootate laste sotsiaalsete oskuste arengus lähtudes projekti põhiväärtustest? (Palun vastake lähtuvalt projekti põhiväärtustest: sallivus, austus, hoolivus, julgus)

Lapsed muutuksid kogukonna täisväärtuslikeks liikmeteks, näitaksid üles sallivust, hoolivust kaaslaste suhtes, julgust aidata abivajajaid, suhtuvad austusega ümbritsevasse.

Kiusamise ennetamine

12. Nimetage vähemalt üks meetod, mida olete enne projekti ”Kiusamisest vabaks!” kasutamist teinud, et ennetada kiusamist?

Olen eelnevalt vanemaid kaasanud liiga vähe ning mõistan seda alles nüüd. Klassi õhkkonna parandamiseks olen korraldanud ühisüritusi koos vanematega.

13. Kuidas olete varasematel aastatel kaasanud lapsevanemaid kiusamise ennetamisse?

Pigem olen kiusamise tagajärgede likvideerimisel kaasanud. Ennetamisele ei ole rõhku pannud.

14. Kuidas olete seoses projektiga „Kiusamisest vabaks!“ kaasanud lapsevanemaid kiusamise ennetamisse?

Oleme klassikoosolekutel teemakaarte kasutades arutanud läbi mitmeid probleeme ja sõlminud kokkuleppeid.

15. Mida te teete seoses projektiga varasemast teisiti?

Olen saanud ise teadlikumaks probleemide olemusest ja täienenud on probleemide

lahendamise oskused. Muutunud on mõtteviis – kiusamist tuleb ennetada, mitte „tuld kustutada“ kui on juba hilja.

16. Kuidas on kaasa aidanud projekti Kohvri sisu kiusamise ennetamisele koolis? Palun rääkige järgmistest vahenditest: karu, massaažiraamat, teemakaardid, raamatud "Koos õue" ja "Paremad sõbrad", voldik ja arutluskaardid vanematele.
- Karu - on puhvriks suhtlemisel õpilastega. Mida karu nägi või kuulis vahetunnis? Sellele küsimusele vastavad lapsed hoopis avameelsemalt kui õpetaja küsimusele. Karu aitab muuta probleemide arutamist mängulisemaks, lapsesõbralikumaks.
- Massaažiraamat - hea ideede ammutamiseks.
- Teemakaardid - aitavad ennetavalt rääkida erinevatest võimalikest probleemidest, mis igas klassis võivad tekkida (uus õpilane klassis, rahvused, puudega inimesed jne), väga tänuväärne materjal.
- Koos õue - väga hea metoodiline raamat, head ideed õuesõppe korraldamiseks.
- Paremad sõbrad - pole rakendanud, kõik on veel mõttetasandil.
- Voldik, arutluskaardid vanematele - õpetajal on valmis materjal vanemate kaasamiseks, ei pea ise põlve otsas ratast leiutama. Ka vanematele meeldis grupis arutleda võimalike probleemide üle ja leida juba ennetavalt lahendusi. Vanemad tajusid, et on ka ise sedavõrd erinevad, et näevad ja mõistavad probleeme erinevalt.

17. Kuidas aitavad projekti neli põhiväärtust (sallivus, austus, hoolivus, julgus) kaasa kiusamise ennetamisele?

Kiusamist ei saa tekkida grupis, kus neid väärtusi austatakse. Pean neid väärtusi väga tähtsaks ja rõhutan neid lastele igapäevaselt.

Lastevanemate kaasamine projekti:

18. Kuidas suhtusid lapsevanemad projekti käivitamisse?

Olid positiivselt meelestatud ja pooldasid projekti ning soovivad tagasisidet.

19. Millist abi ootate te lapsevanematelt uuel õppeaastal, et projekt klassis paremini käivituks?

Ootan, et vanemad julgustaksid oma lapsi olema sõbralikud kaaslased, märkama abivajajaid ja rääkima oma muredest. Lisaks ootan, et vanemad ise oma käitumisega oleksid eeskujuks.

Õpetajate rahulolu, soovid ja ettepanekud seoses projektiga

20. Milliseid lisamaterjale vajaksite lisaks olemasolevale Kohvri sisule?

Esimeseks paariks aastaks piisab nendest materjalidest, uute probleemide tekkides täienevad vajadused. Abi oleks preemiakleepsudest ning mängudest, mis õpetaksid sotsiaalseid oskusi.

21. Milliseid koolitusi vajaksite, et projekt teie koolis paremini käivituks?

Hetkel ei oska öelda.

22. Millised on teie eesmärgid seoses projektiga uueks õppeaastaks?

Kaasata teisi õpetajaid, vanema astme õpilasi ja vanemaid.

23. Kas soovite lõpetuseks midagi lisada? Ettepanekuid?

Hetkel pole.